Maqedoni
Raport për gjendjen e të drejtave të njeriut në vend -2004
Shpallur nga Byroja pë demokraci, të drejtat e njeriut dhe punë
28 shkurt, 2005

Maqedonia është demokraci parlamentare, me një përbërje partiake multietnike dhe me kryetar që e zgjedh populli. Në vitin 2001, vendi përjetoi kryengitje që e udhëheqnin shqiptarë etnik kosovarë dhe të vendit. Në gusht të vitit 2001partitë politike të vendit nënshkruan Marrëveshjen kornizë e cila parashtroi nevojën për amendamente kushtetuese si parakusht për të drejta më të mëdha të minoroteteve.

Deri në fund të vitit Kuvendi miratoi gati të gjitha aktet ligjore që rrjedhin nga Marrëveshja kornizë, përfshirë këtu ligjet për decentralizim fiskal dhe administrative si dhe për ndarjen e komunave, të cilat sigurojnë të drejta më të mëdha për pakicat dhe dorëzim të pushtetit vetëqeverisjes lokale. Në prill, pas vdekjes së ish-presidentit Boris Trajkovski, Branko Crvenkovski u zgjodh president në zgjedhjet të cilat vëzhguesit ndërkombëtarë i vlerësuan si kryesisht të lira dhe të drejta. Në muajin maj ish Ministri për punë të brendshme, Hari Kostov u emërua kryeministër mirëpo u tërhoq nga ky funksion pas më pak se gjashtë muaj. Në dhjetor ish ministri i mbrojtjes Vlado Buçkovski u emërua kryeministër. Me kushtetutë mundësohet jurisprudencë e pavarur, megjithatë korrupsioni dhe ndikimi politik shpesh herë e kufizonte aftësinë e tij për funsionim efikas.

Ministria e punëve të brendshme(MPB) nën kompetenca të së cilës janë policia e uniformuar, policia civile, rezervistët policor, shërbimet e brendhëshme të inteligjencës, dhe Policia e sapoformuar kufitare, janë nën kontroll të ministrit civil; komision parlamentar i vëzhgon operacionet. Pushteti civil në përgjithësi mbante kontrollë efikase mbi forcat e sigurisë. Disa pjesëtarë të forcave të sigurisë i thyen të drejtat e njeriut.

Vendi me rreth 2 milion banorë kishte kryesisht ekonomi tregu të përzier. Gjatë vitit, bruto prodhimi i vendit u rrit për më pak se 2 %. Sipas analizave të forcës punëtore papunësia edhe më tej ngeli rreth 37%, mirëpo këto numra nuk e përfshijnë ekonominë e madhe të zezë. Rrogat e ndjeknin inflacionin.

Qeveria në përgjithësi i respektonte të drejtat e qytetarëve; megjithatë në disa lëmi kishte probleme. Pjesëtarët e policisë kohëpaskohe i rrahnin të dyshuarit, veçanërisht gjatë burgosjes dhe deri sa janë në paraburgim. Në krahasim me vitet e kaluara arrestimet arbitrare dhe paraburgimi i prolonguar para gjykimit ndodhën më rrallë. Qeveria tregoi progres në gjurmimin e rasteve të thyerjes së të drejtave të njeriut që ndodhën gjatë vitit dhe të rasteve prej viteve të kaluara. Në disa raste organet gjyqësore nuk zbatonin hetime efikase por as edhe me gjyq nuk i persekutonin nëpunësit shtetëror dhe civilët për gjoja thyerjen e të drejtave të njeriut. Në disa raste policia edhe më tutje i shtynte me dhunë qytetarët të paraqiten në pyetje edhe përskaj ligjit sipas të cilit policia së pari duhet të siguron urdhëresë gjyqësore. Implementimi i Ligjit për amnesti për luftëtarët e

mëparshëm të vitit 2001 që nuk u akuzuan për krime lufte u kompletua deri në fund të vitit.

Gjatë vitit disa gjykatës u pushuan nga puna për sjellje joprofesionale dhe joetike. Tribunali ndërkombëtar për krime në ish Jugosllavi në bashkëpunim me Qeverinë vazhdoi me hetimet e rasteve për gjoja krime lufte. Dhuna dhe diskriminimi i grave (veçanërisht te bashkësitë etnike rome dhe shqiptare) mbetën problem. Edhe më tej mbeti problemi i diskriminimit të minoriteteve nga ana e shoqërisë, përfshirë edhe diskriminimin e romëve,shqiptarëve etnik dhe turqve etnik. Edhe tregëtia me gra dhe vajza për prostitucion vazhdoi të jetë problem. Megjithatë, qeveria vazhdoi ta luftojë këtë dukuri me agresivitet.

Respektimi i të drejtave të njeriut

Pjesa e I Respektimi i integritetit të personalitetit përfshirë edhe lirinë prej:

a) Marrja arbitrare apo joligjore e jetës

Vrasje politike nuk kishte; megjithatë, forcat e sigurisë gjatë vitit vranë më së paku 4 persona. Me 7 mars gjatë një përpjekjeje për të arrestuar persona të cilët kishin kryer plaçkitje me armë, policia vrau dy persona të armatosur dhe plagosi një në fshatin Zherovjan afër Tetovës. Policët gjuajtën pasi që i dyshimti provoi të shkelë me makinën e vet njërin prej policëve. Njësia e standardeve profesionale (NjSP) nga Ministria e punëve të brendshme menjëherë bëri hetimin e rastit dhe përfundoi se përdorimi i armëve ishte i justifikuar.

Me 13 gusht, gjatë përpjekjeve për arestim, policia vrau një shtetas të Shqipërisë ne Dibër. Viktima të cilin policia e ndjekte për involvim në krim të organizuar, u ishte afruar policëve me granatë. Në incidentin u lënduan dy policë. NjSP konkludoi se policët përdorën forcë përkatëse.

Me 25 dhjetor policia vrau një person gjatë përpjekjeve për arestim të kriminelit të armatosur Lirim Jakupi në një banesë në Tetovë. Në kohën kur u vra, viktima, një student 21-vjeçar, po strehonte Jakupin në banesën e tij. Pas përpjekjes të pasuksesshme për arestim Jakupi iku në Kosovë ku më vonë u arestua nga UNMIK-u në Prishtinë. Gjatë gjuajtjes me armë u lëndua një polic.

Qeveria bëri progres në hetimet e rastit Rashtanski Lozja, ku policia në vitin 2002 vrau disa emigrant ilegal. Si rezultat i trysnisë nga vëzhguesit ndërkombëtarë dhe organizatat për të drejtat e njeriut, gjatë vitit qeveria vazhdoi hetimin. Me 28 prill policia arrestoi gjashtë persona të involvuar në rastin. Me 29 prill Kuvendi votoi për revokim të imunitetit të ish-deputetit Boshkovski dhe me 4 maj Ministria për punë të brendshme lëshoi fletarrest për Boshkovskin. Me 1 shtator autoritetet kroate arrestuan dhe paditën Boshkovskin, pasi Qeveria kishte dorrëzuar dëshmi për rastin. Deri në fund të vitit Boshkovski mbahej në arrest, duke pritur gjykimin ne Kroaci.

Me 15 nëntor në Shkup filloi procesi gjyqësor për katër nga gjashtë personat e arrestuar në prill në lidhje me rastin Rashtanski Lozja. Deri në fund të vitit procesi ende vijonte. Dy nga gjashtë personat e arrestuar në prill u pajtuan të dëshmojnë kundër ish-kolegëve të tyre si kompenzim për dënime më të vogla.

Në vitin 2003 u tërhoq aktakuza kundër Selam Selamit i cili në vitin 2002 u paraburgos në lidhje me vrasjen e dy policëve maqedonas afër Gostivarit dhe u rrah mizorisht. Hetimi nga ana e NjSP konkludoi se nuk ishte përdorur forcë e tepërt. Prej fundit të vitit nuk kishte hetime të reja për abuzim nga ana e policisë. Vëzhguesit ndërkombëtar vazhduan të vëndojnë në pyetje kualitetin e hetimeve nga ana e NjSP, dhe MPB u pajtua të rishqyrtojë rastin e Selamit. Mirëpo, hetime të reja nuk kishte deri në fund të vitit.

Kishte progres në hetimin e rasteve të shkeljes të drejtave të njeriut në krahasim me vitet e kaluara. Në tetor MPB dhe përfaqësuesit e bashkësisë ndërkombëtare u pajtuan të krijohet mekanizëm për rishqyrtimin e rasteve të vjetra të cilat kanë mbetur të pazgjidhura. MPB në dhjetor filloi hetime plotësuese në teren për rastin e parë prej të lartpërmendurave, me plane të vazhdojë me rastet e tjera deri në mbylljen e të gjithave.

Nuk kishte asnjë moment të ri në rastin e shqiptarit etnik që në vitin 2002 e vrau Brigada maqedone kufitare pasiqë makina në të cilën gjendej ai ka kaluar përmes kalimit jolegal në fshatin Belanovc. Rasti i ”Luanit” (anëtar i njësisë të shformuar policore me të njejtin emër), që në vitin 2002 gjuajti dhe vrau një burrë shqiptar etnik në autostradë Tetovë – Gostivar, u rihap dhe deri në fund të vitit kishte hetime të reja. Një polic i cili kishte qenë prezent në vendin e ngarjes kur në vitin 2002 policia vrau një burr shqiptar etnik në punktin kontrollues në Tetovë dëshmoi për rastin para gjykatësit hetues dhe për rastin civil pritej zgjidhje. Në dhjetor zyrtarët e MPB-së në teren kryenin hetime të lidhura me rastin.

Për dallim nga viti i kaluar, nuk kishte vdekje si rezultat i incideteve nga minat.
Tre shqiptarë u dënuan me 12 vjet burg për vendosjen e minës në rrugën Kumanovë-Sopot në vitin 2003; dy ushtarë të NATO-s të kontigjentit polak dhe dy civilë u vranë si rezultat i shkeljes në minë, ndërsa dy të tjerë u lënduan. Shtatë shqiptarë etnik gjykoheshin bazë aktakuzave për terorizëm për shkak të vendosjes të substancave eksplozive në qendër të Kumanovës dhe në hekurudhën afër Kumanovës në vitin 2003, të cilat vranë një person dërsa lënduan disa të tjerë. Secili prej shtatë shqiptarëve u dënua me maksimum shtatë vjetë burg.

Përpjekjet për çminim dhe mënjanim të minave të paeksploduara në rajonet e mëparshme të konfliktit vazhdonte deri në fund të vitit. Zyreja për mbrojtje civile në Ministrinë e mbrojtjes ishte përgjegjëse për çminim dhe edukim për rreziqet nga minat.

b)Zhdukja

Nuk kishte njoftime për zhdukje të motivuara politikisht.

Komiteti ndërkombëtar për personat e zhdukur(International Committee on Missing Persons-ICMP) në bashkëpunim me qeverinë dhe me anëtarët e familjeve identifikoi 8 nga 20 personat e zhdukur gjatë konfliktit të vitit 2001. Dy nga rastet për të cilat Tribunali ndërkombëtar për krime në ish Jugosllavi insistonte në parësi janë rastet e personave të zhdukur (shiko Pjesën 4)

c)Tortura dhe trajtime brutale, jonjerëzore, degraduese ose dënime

Praktikat e këtilla janë të ndaluara me kushtetutë; por, gjatë burgosjes së kriminelëve të dyshuar policia disa herë ka përdorur forcë tejmase, e ndonjëherë ka torturuar dhe ka keqpërdorur të burgosurit.

Në muajin tetor policia thuhet se ka rrahur disa shqiptarë etnik të arrestuar afër Stenkovcit në bazë të aktakuzës për përpjekje të vrasin një taksi vozitës dhe për mbajtje të palejuar të armëve. MPB tha se pjesëtarët e saj kishin përdorur forcë pasi që të dyshimtët kishin shtier me armë kah policia. Hetimi i NJSP në bashkëpunim me Proxima përfundoi se nuk mund të konfiromohet se ka patur keqpërdorime; mirëpo kah fundi i vitit vëzhguesit ndërkombëtarë e rishqyrtonin rastin. Raporti i NJSP rekomandonte trajnim plotësues mbi përdorimin përkatës të forcës nga ana e policëve të involvuar në rastin.

Në vitin 2003 gjyqi dënoi Sulejman Sulejmanin me 10 vjet burg për vënien e minës shkelëse në Sopot e cila vrau dy NATO ushtarë të kontingjentit polak dhe dy qytetarë. Avokati mbrojtës i Sulejmanit u ankua për dënimin; deri në fund të vitit ankesa para Gjyqit suprem ishte ende në procedurë. Sulejmani i hodhi posht të gjitha akuzat kundër tij dhe pohonte se kishte qenë i maltretuar nga ana e policisë dhe i mbajtur në paraburgimin dyditor në lokacion të panjohur që ngjau prej kur ai ishte burgosur. Raporti i NJSP nuk gjeti dëshmi për keqpërdorime të autoritetit nga ana e policisë apo përdorim të forcës tejmase. Kopje të raportit u dërguan në Komitetin e Helsinkit, Zyra e avokatit popullor, OJQ "Arka" në Kumanovë dhe Organizata për siguri dhe bashkëpunim në Evropë (OSBE).

Në qershor të vitit 2003 pjesëtarët e forcave të sigurisë dhe kundërzbulimit në Kumanovë, gjoja në mënyrë joligjore paraburgosin dhe mizorisht sillen me Avni Ajetin, i cili ishte i dyshuar për vënien e minës në hekurrudhën Shkup-Beograd dhe një bombe në sheshin kryesor të qytetit të Kumanovës. Në dhjetor të vitit 2003 Ajeti u gjykua dhe u dënua me 7 vjet burg për terrorizëm; deri në fund të vitit ankesa ende ishte në procedurë. Hetimi i NjSP nuk gjeti dëshmi për keqpërdorime në rastin e Ajetit mirëpo vëzhguesit ndërkombëtarë vazhduan të dyshojnë në plotësinë e hetimit.

Kishte paralajmërime të sakta për përdorim të kohëpaskohshëm të dhunës dhe maltretim të romëve nga ana e policisë.

Më 5 korrik tre policë rrahën Trajan Ibrahimovin dhe Berguin Ibrahimoviqin, të dy romë, para shtëpisë së Ibrahimovit. Policia iu afrya shtëpisë në kërkim të një të ikuri dhe përkundër përgjegjes të Ibrahimovit se ai nuk ishte i ikur, policët filluan të rrahin të dy

burrat duke i goditur në kokë dhe më në fund i arrestuan. Të dy i dërguan në një stacion policor ku u mbajtën për më tepër se një ditë. Qendra Evropiane për të drejtat e Romëve(European Roma Rights Center-ERRC) dorëzoi aktakuzë penale për keqpërdorim si edhe aktakuzë penale private kundër policëve për shkaktim të lëndimeve trupore. Hetimi nga ana e NjSP përfundoi se justifikohet forca që kishte përdorur policia. Sipas raportit të NjSP, policët kishin nëdrmarë masa pasi që burime anonime u kishin thënë se i ikuri Tahir Ibrahimoviq, i cili kërkohej me fletëarrest, gjendej brenda në shtëpinë. Policia i kishte informuar të dy personat se po kërkonte një të ikur me emër Ibrahimovic dhe ua kishte kërkuar letërnjoftimet. Thuhet se Trajan Ibrahimov ka goditur njërin prej policëve i cili ka reagur për ta zbutur. Pastaj Bergul Ibrahimov e ka goditur policin në gju. Policia morri nën vërrejtje të dy personat dhe kërkoi që ata t'i nënshtrohen alko-testit, gjë që ata e refuzuan. Policia ngriti aktakuza kundër të dy burrave për sulm ndaj polici gjatë orarit të punës.

Dy romët të cilët dorëzuan aktakuzë qytetare kundër katër policëve në Kumanovë në lidhje me keqtrajtimin e supozuar në vitin 2003, dy javë pas ngjarjes arritën marrëveshje për kompenzim financiar jashtë gjyqit.

Rasti kundër ish ministrit të punëve të brendshme Lube Boshkovski i cili gjatë kohës së stërvitjeve praktike të "Luanëve" me armë zjarri në vitin 2002 lëndoi katër persona, nuk përfundoi me mbarimin e vitit . Boshkovski është në paraburgim në Kroaci për aktpadi të tjera.

Gjatë vitit nuk kishte zhvillime të reja lidhur me rastet prej vitit 2002: tortura e supozuar e policisë mbi Dushko Aranglovi; rasti kur një polic reservist ka gjuajtur në një vajzë 11 vjeçare në Shkup; rasti kur anëtarët e njësisë speciale policore "Luanet" rrahën së paku shtatë shqiptarë etnik. Raporti i NjSP i vitit 2002 konkludoi se nuk kishte përdorim tejmase të forcës në rastin kur policia rrahu prefektin e Plashnicës Ismail Jaoski.

Aktakuza kundër gjashtë deri tetë policëve të cilët në vitin 2002 mizorisht rrahën një vëzhgues të OSBE-së në një bar, u hodh poshtë shpejtë pas ngjarjes, pasi që vëzhguesi refuzoi të ndjek rastin dhe braktisi vendin.

Kushtet për jetë nëpër burgje përgjithësisht i kënaqin standardet ndërkombëtare dhe i plotësojnë kushtet elementare në aspektin e ushqimit, higjienës dhe kurimit medicinal. Burrat mbahen veçmas prej grave. Personat që mbaheshin në paraburgim para gjykimit mbaheshin veçmas nga kriminelët e gjykuar. Të burgosurit e mitur duheshte të jenë fizikisht të ndarë nga të rriturit, mirëpo të miturit dënimet e tyre shpesh i shërbenin bashkë me të rriturit.

Qeveria mundësoi vizita për të burgosurit të gjykuar nga ana e organizatave humanitare të pavarura siç janë Komiteti ndërkombëtar i kryqit të kuq (ICRC) dhe Avokati popullor për të drejtat e njeriut. Me amandament në Ligjin penal brenda vitit u mundësua që personat në paraburgim para gjykimit t'i vizitojnë anëtarët e familjes, mjekë, shefa të misioneve diplomatike dhe përfaqësues të Komitetit evropian për ndalimin e torturave

(European Committe for the Prevention of Torture-CPT) dhe të ICRC-së, me leje të gjykatës hetuese.

Komiteti evropian për ndalimin e torturave kishte autorizim që t'i vizitojë të gjitha vendet për paraburgim në bazë të rregullt ose ad-hok, si dhe shumë stacione policore. Në muajin korrik bëri vizitë një-javore; sidoqoftë, deri në fund të vitit raporti nga vizita nuk ishte në dispozicion.

Ç)Burgim arbitrar ose paraburgim

Me Kushtetutë posaçërisht është i ndaluar burgimi joligjor; megjithatë burgimi arbitrar dhe paraburgimi ishin problem.

Policia shtetërore në Maqedoni, në suaza të Ministrisë së punëve të brendshme, paraqet fuqi të centralizuar me dy komponente bazë: forca policore të uniformuara dhe polici (civile) kriminalistike. Nw muajin mars nw suaza tw MPB-sw u themelua Policia kufitare e cila ndwrmori pwrgjegjwsinw pwr aktivitetet kufitare nga ushtria. Deri nw fund tw vitit Policia kufitare i kishte nwn kontroll tw gjitha operacionet kufitare nw pjeswn jugore dhe lindore tw vendit. Pritej qw deri nw fund tw vitit 2005 tw kenw nwn kontroll edhe pjeswn veriore dhe perwndimore tw vendit.

Njësitë rajonale janë nën kontrollë, mbikqyrje dhe me ata udhëheqin përfaqësues të Ministrisë së punëve të brendshme në Shkup, që komandantëve rajonal dhe lokal nuk ju lë shumë hapësirë për formimin dhe implementimin e politikës përkatësisht nga nevojat e rajonit ku ata e kryejnë detyrën e tyre.

Në muajin dhjetor të vitit 2003 u shpërnda Misioni policor i bashkësisë evropiane Proxima, me 185 anëtarë, me detyrë të këshillojë dhe ndihmojë policinë në rajonet e mëparshme të krizës dhe të këshillojë për reformat brenda MPB-së. Me kërkesë të qeverisë, në tetor BE e vazhdoi misionin e Proxima-s për 12 muaj.

Policia mbeti e përbërë kryesisht nga maqedon etnik; mirëpo, qeveria ndërmori hapa për të përmirsuar përfaqësimin e etnive duke mbajtur kuotën rekrute prej 22% për përfaqësues të minoriteteve etnike, dhe duke filluar trajnim për 345 përfaqësues të etniteteve që nuk i takojnë shumicës. Patrollat e përziera operonin kryesisht në vendet e banuara me shqiptarë etnik.

MPB ndërmori hapa konkret për të reformuar policinë. Në tetor e hapi akademinë policore për azhurim dhe institucionalizim të proceseve të zgjedhjes, trajnimit dhe arsimimit të vazhdueshëm të policëve, dhe për krijimin e kuadrove profesionale në bazë të meritave. Klasa e parëe Akademisë, e cila numëronte 141 kandidatë, përfshinte 99 maqedonas, 23 shqiptarë, 3 turq, 7 sërbë, 3 romë, 2 boshnjak, 2 vlleh dhe 2 të etnive tjera. Trajnim për të drejtat e njeriut ishte i domosdoshëm për të gjithë rekrutët e Akademisë.

Zyrtarët e MPB-së ndonjëherë ishin të ngadalshëm në udhëheqjen e hetimeve dhe ngritjen e aktpadive lidhur me rastet e mbetura të viteve të kaluara për të drejtat e njeriut.

Në tetor vëzhguesit ndërkombëtar panë përmirsim në hetimet e MPB-së për raste individuale të sjelljes së keqe të policisë dhe disiplinim më të shpeshtë dhe të vazhdueshëm të policëve fajtorë; sidoqoftë ata nënvizonin masat disiplinore të limituara si pengesë për sakcione përkatëse.

Njësia për standardet profesionale, kompetente për hulumtime të korrupcionit, me sukses përfundoi hetimet për nje rast të korrupcionit me çka degradoi 70 policë të komunikacionit dhe largoi nga puna 8 për keqpërdorim të pozitës, abuzim të fondeve dhe marje rushfet. Të 70 policët, si edhe 2 komandantë të policisë dhe 8 shefa të sektorëve, i caktuan në detyra tjera. Masa disiplonore u ndërmorën kundër 42 policëve. Prej tyre 34 policëve ua zvogëluan rrogat për 15% për 1 deri 6 muaj, varësisht nga aspektet e ndryshme të rasteve perderisa 8 u larguan nga puna. NjSP ngriti aktpadi penale kundër dy administratorëve të MPB-së për involvim në rastin e njejtë. Kah fundi i vitit procesi vazhdonte.

Me ligj kërkohen urdhëresa për burgim dhe paraburgim. Gjatë vitit kishte më pak raporte për raste ku kjo dispozitë ishte injoruar. Sipas kushtetutës, akuza kundër personit që është në paraburgim duhet patjetët të ngrehet gjatë 24 orëve pas burgosjes; sidoqoftë policia në disa raste shkeli këtë dispozitë, shpesh duke transferuar të dyshuarin prej njërit stacion policor në trjetrin në mënyrë që të mos kalohen 24 orë paraburgim në stacionin e njejtë. I akuzuari në momentin e burgosjes ka të drejtë të kontakton me avokatin dhe ka të drejt prezence të avokatit në kohën e procedurës policore dhe gjyqësore. Në disa raste personave të paraburgosur gjatë procedurës policore dhe hetuese nuk u lejoheshte të kërkojnë avokat që më pas krijonte probleme shtesë në fazat e mëvonshme në procedurën penale.

Persona të dyshuar pohonin se në fillim të paraburgimit janë trajtuar keq nga ana e policisë(shih.1.c.)

Sistemi i dorëzanisë funksionon dhe atë para së gjithash e shfytëzonin gjyqet në ”shkelje penale për pasuri” siç janë mashtrime, keqpërdorime dhe tradhëti të detyrës zyrtare. Gjyqet nuk ishin të prira të lejojnë dorëzani në raste penale për dhunë ose për keqtrajtim të fëmijëve.

Policia nuk ka kompetenca ligjore nën presion të paraburgos persona për marrje në pyetje, përveç nëse personi është burgusur në momentin e kryerjes së deliktit; mirëpo, kishte disa raste kur policia ka paraburgosur persona për ”biseda informative”, edhepse sipas informative zyrtare, të gjithë personat janë liruar brenda 24 orëve ose janë dërguar te gjykatësi hetues për të vazhduar procesin. Për shembull, ne muajin maj policia e Prilepit ka sjellur në stacionin policor një grup të rrinjsh romë për “biseda informative” duke thënë se ka rritje në përqindjen e romëve që përdorin narkotikë dhe se të rrinjtë i kishin sjellur në stacionin policor si masë preventive.

Paraburgimi maksimal para gjykimit është 180 ditë; mirëpo, ishte problem tejkalimi i periudhës së paraburgimit para gjykimit prej 180 ditësh, prej kur aktgjykimi të bëhet i plotfuqishëm, e në disa raste personat mbaheshin në paraburgim në bazë të dëshmive të

dobëta. Në tetor, ish drejtoresha e Qendrës medicinale në Gjevgjeli, Slobodanka Shukleva u lirua prej në paraburgim para gjykimit që zgjati 4 muaj e gjysëm sipas aktakuzave për korrupcion dhe mashtrim ndërsa procesi penal vazhdonte në fund të vitit.

Ligjshmërinë e paraburgimit e përcakton gjykatësi hetues. Personat që mbahen në paraburgim para gjykimit kanë të drejtë ligjore të kontaktojnë me avokat dhe me persona tjerë të interesuar, por kjo duhet të bëhet patjetër me leje nga gjykatësi hetues dhe nga kryeshefi i burgut ku gjendet personi i paraburgosur; në praktikë, gjykatësit hetues dhe kryshefët rregullisht i lejonin vizitat e këtilla. Nëse gjykatësi vlerëson se personi i burgosur duhet të qëndron edhe më tej në paraburgim, ai për këtë duhet menjëherë të lajmëron prokurorin publik. Nëse prokurori nuk dërgon kërkesë për hetuesi penale në afat prej 24 orëve, gjykatësi hetues duhet ta liron personin e burgosur. Kjo kryesisht ndodhte në praktikë.

Sipas organizatave joqeveritare, si edhe ekspertëve tjerë juridik, organet gjyqësore disa herë e kanë keqpërdorur autoritetin për të paraburgosur para paragjykimit. Në krahasim me vitet e tjera këtë vit kishte më pak dëshmi për trysni nga pushteti ekzekutiv për të caktuar paraburgim më të gjatë. Mirëpo, për sida raste të korrupcionit, opozita pohonte se gjykatësit hetues nën shtypje të qeverisë kanë prolonguar paraburgimin para gjykimit nga arsye të motivuara politikisht.

Ligji për amnisti u implementua drejt dhe u respektua. Sipas rregullave të këtij ligji, ishin të amnistuar personat e akuzuar që kanë luftuar në rradhët e UÇK-së ose e kanë përmbajtur deri në ditën e transformimit të tyre në shtator të vitit 2001; mirëpo, ky ligj nuk vlente për persona të akuzuar për krime lufte, ashtu siç është definuar në statutin e Tribunalit ndërkombëtar për krime në ish Jugosllavi. Të amnistuar ishin më shumë se 900 persona; deri në fund të vitit përfundoi procesi i amnistimit.

Tribunali ndërkombëtar për krime lufte në ish Jugosllavi vazhdoi me hetimet për krime lufte të supozuara dhe pritej që në fillim të vitit 2005 të sjell vendime për akpadi.

Në rastin e 10 shqiptarëve etnik që akuzoheshin për kidnapimin e 5 maqedonëve etnik në autostradën Tetovë –Gostivar në vitin 2002, në shtator të gjithë u dënuan më 7 deri 10 vjet burg. Avokatët mbrojtës paralajmëronin ankesa.

d)Moslejim i gjykimit të drejt publik

Jurisprudenca e pavarur është e garantuar me kushtetutë edhe në praktikë qeveria përgjithësisht e respektonte këtë urdhër; mirëpo, sistemi gjyqësor ishte në përgjithësi i dobët, ndonjëherë joefikas dhe ndonjëherë nën ndikimin e shtypjes, kërcënimeve dhe korrupcionit.

Mediat publikuan se prokurori kryesor kishte akuzuar disa gjyqe më të ulta se anojnë ose janë nën ndikimin e faktorëve politik, gjë që solli deri te prolongimi i proceseve gjyqësore dhe shkaktoi paaftësi për të sjellur vendime përfundimtare në raste politikish të ndjeshme. Komisioni shtetëror për antikorrupcion i shqyrton rastet e supozuara të

korrupcionit, ndeshjes të interesave ose nepotizmit. Komisioni publikonte mendime të cilat shpeshherë përfshinin rekomandime që prokurori të inicojë procse penale kundër gjykatësve për të cilët ka prova të mjaftueshme për korrupcion. Gjatë vitit Këshilli gjyqësor republikan i rekomandoi Kuvendit që 13 gjykatës të largohen për shkak të sjelljes jorpofesionale dhe joetike; 7 u përjashtuan.

Në një rast, një ish gjykatës nga Strumica u dënua me një vjet e gjysëm burg për marrje rushfet. Në dhjetor Zyra e prokurorit publik ndërmori aksion penal kundër një gjykatësi prej në Koçan për abuzim të pozitës zyrtare. Qeveria publikisht e tregoi pakënaqësinë e vet me numrin e vogël të padive gjyqësore.

Komisioni shtetëror për antikorrupcion kritikoi Zyrën e prokurorit publik për bashkëpunimin e dobët në vazhdimin e proceseve që i ka sjellur Komisioni. Kryeprokurori publik reagoi duke akuzuar një anëtar të Komisionit për ndeshje të interesave me mbajtjen e njëkohshme të disa pozitave publike. Komisioni poashtu sfidoi kryesuesen e Këshillit gjyqësor republikan për moskryerjen e raportit finansiar që kërkohet me Ligjin për prevenim të korrupcionit.

Mangësit e tjera ishin proceset e gjata gjyqsore, menaxhimi i dobt i rasteve, mungesa e koordinimit mes institucioneve kyç gjyqsore, ndikimi politik mbi jurisprudencn dhe korrupcioni n gjyqsi. Sistemi gjyqësor përbëhet prej tri niveleve ku takojn gjyqet themelore, gjyqet apelative dhe gjyqi suprem. Gjyqi kushtetues nuk përfshihet në sistemin e jurisprudencës, kurse merret me pyetjet e lidhura me shpjegimet e kushtetutës dhe me disa pyetje nga aspekti i mbrojtjes së të drejtave njerëzore.

Sipas Marrëveshjes kornizë, sistemi gjyqësor duhet të pasqyrojë përbërjen etnike të popullsisë ndërsa një e treta e gjykatësve të Gjyqit kushtetues, Avokatit popullor dhe tre anëtarë të Këshillit gjyqsor zgjedhen nga Kuvendi me shumicë të deputetëve që përfaqësojnë pakicat etnike, në mënyrë që të sigurohet përfaqësim i drejtë i minoriteteve. Nga 9 gjykatës në Gjyqin kushtetues, 6 ishin maqedonas etnik, 2 shqiptarë etnik dhe 1 turk etnik. Nga 7 anëtarët e Këshillit gjyqsor republikan, 4 ishin maqedonas ethnik, 2 ishin shqiptarë etnik ndërsa 1 ishte sërb etnik. Nga 23 gjykatësit e Gjyqit suprem, 16 ishin maqedonas etnik, 6 ishin shqiptarë etnik, dhe 1 turk etnik. Me mbarimin e vitit edhe një vend mbeti i paplotësuar.

Gjykimi i drejt publik është i garantuar me kushtetutë dhe Qeveria kryesisht e respektonte këtë të drejtë në praktikë. Gjykimet kryesoheshin nga gjykatës të cilët i caktonte Këshilli gjyqsor republikan (institucion i pavarur) ndërsa i konfirmonte Kuvendi. Çdo gjykatësi në sjelljen e vendimit i ndihmojnë dy deri në tre qytetarë me rol anëtarësh të jurisë, edhe pse vendimin përfundimtar e sjell gjykatësi. Gjithashtu, sipas ligjit personi llogaritet i pafajshëm deri sa gjyqi të vërteton se është i fajshëm, ka të drejt për avokat në procedurën para gjykimit dhe gjatë procesit, ka të drejt ankese dhe të drejt për gjykim në afat kohor të pranueshëm nga momenti kur ngrehet padi. Këto të drejta në praktikë kryesisht respektoheshin; mirëpo proceset e gjata gjyqësore dhe vonimi ishin problem. Marja në pyetje dhe sjellja e vendimit gjyqësor ishin të hapura për opinion, përveç në rasee të veçanta kur ishin të involvuar persona të mitur ose kur ishte në pyejte

siguria personale e të akuzuarit. Transmetimi televiziv nga procesi gjyqësor mundeshte të kryhet vetëm me leje të gjyqit suprem në rrethana të veçanta. Përfaqësuesve të shoqatave ndërkombëtare, kyçur edhe organizatat joqeveritare dhe vëzhgues të tjerë për të drejtat e njeriut u ishte e lejuar rregullisht t'i vëzhgojnë proceset gjyqësore delikate.

Në pajtim me ligjin, proceset gjyqësore mund të udhëheqen në paprani, nën kusht që gjykimi të përsëritet nëse personi i dënuar më vonë bie në duart e organeve gjyqësore. Dy nga 8 të akuzuarit që në vitin 2003 u gjykuan në mosprani për vënien e bombave në Kumanovë dhe rreth qytetit, më vonë u paraburgosën nga ana e forcave paqësore në Kosovë me leje të Kombeve të Bashkuara dhe të udhëhequra nga NATO. Gjatë vitit të dy u ekstraduan, u përsërit gjykimi dhe u dënuan me maksimum 7 vjet burg.

Nuk kishte raste të lajmëruara të të burgosurve politik.

dh) përzierje arbitrare në jetën private, në familje, në shtëpi ose në korrespondencë

Këto veprime janë të ndaluara me kushtetutë dhe Qeveria këto ndalesa në praktikë në përgjithësi i respektonte; mirwpo kishte raporte se nw tetor MPB kundwr ligjit kishte bwrw inçizime pwr tw kapur tw dyshuarit nw njw rast penal. Avokati mbrojtws i tw dyshuarve u ankua te Zwvendws prokurori publik mirwpo hetimi i NJSP konkludoi se MPB kishte pwrdorur metoda tw ligjshme pwr mbikqyrje. Nw vitin 2003 Qendra Evropiane për të drejtat e romëve (QEDR) nw gjyqin Evropian për të drejtat e njeriut në Strazburg drejtoi letër paraaplikative kundër qeverisë me qëllim të ndalon transferimin dhe largimin e refugjatëve kosovarë romë, gjypë dhe ashkali në Kosovë ose Sërbi dhe Mal të Zi. Sipas degës të QEDR në Shtip, gjatë vitit qeveria ndërpreu shpërnguljen e detyruar dhe lejoi që refugjatët të fillojnë procesin për azil. Afër 700 refugjatë morën "sigurim humanitar" ndërsa të tjerët vullnetarisht u kthyen në Kosovë.

Pjesa 2 Respektimi i lirive qytetare, duke pwrfshirw:

a.Liri e të folurit dhe e shtypit

Liria e të folurit dhe shtypit është e garantuar me kushtetutë; megjithatë mediat nuk ishin krejtësisht të pavarura, për shkak se disa shtëpi informative ishin të lidhura me interesa politike, kurse për disa ngjarje dhe informacione raportoheshte nga perspektiva politike. Qeveria nuk e kufizonte lirinë akademike. Mediat ishin etnikisht të ndara ndërsa kjo ndarje ishte posaçërisht e dukshme kur raportohej për çështje politike të diskutueshme. Nuk kishte media që kontrolloheshin nga qeveria.

Qeveria ndaloi subvencionet vjetore për shtypin. Shoqata e mediave të shtypura, përbërë nga 14 gazeta ditore dhe javore, reagoi ashpër ndaj ndalimit të subvencioneve. Në muajin prill filloi të shtypet edicioni për Maqedoni i "Kohës Ditore" nga Prishtina, dhe gazeta shpejt tërhoqi lexues. "Fakti" është edhe një e përditëshme kryesore në gjuhën shqipe.

Distribuesit e gazetave dhe revistave të jashtme nuk duhej të sigurojnë leje nga Ministria e Punëve të Brendshme, dhe ato shiteshin në tërë shtetin.

Radiotelevizioni i Maqedonisë (MRTV) ishte servisi publik i vetëm radiodifuziv në vend, kurse distribucioni i tij mbulonte 90% të popullatës. MRTV emetonte në maqedonisht dhe kryesisht përkrahte qëndrimet e qeverisë në lidhje me çështje politike.

Në vend kishte 150 stacione televizive dhe radio lokale të regjistruara. Këshilli për radiodifuzion rekomandonte koncesione që qeveria ua ndante stacioneve telavizive dhe radiostacioneve.

Televizioni A1 dhe Sitel ishin stacionet televizive kryesore private me distribuim në mbarë vendin deri në korrik kur qeveria ndau edhe tre koncesione për emetim në tërë vendin: televizioneve Telma dhe Kanal 5 në Shkup, dhe afaristit nga Gostivari- Vebi Velija. Ekzistonin mbi 50 stacione televizive private. Në Shkup kishte dy stacione televizive private në gjuhën shqipe, TV Era dhe TV Toska si dhe dy televizione që emetonin program në gjuhën rome, TV BTR dhe TV Shutel. TV Edo emetonte program në gjuhën boshnjake.

Në dhjetor, Organizata për media në Evropën juglindore (Southeast Europe Media Organization- SEEMO) me seli në Vienë, anëtare e së cilës është Shoqata e mediave private elektronike në Maqedoni, protestoi kundër restrikcioneve që i bënte qeveria për lëvizjen e lirë të gazetarëve në fshatin Kondovë të Shkupit, pasi që gazetarët e mediave elektronike dhe të shtypit ishin ankuar se kufizohen në të raportuarit për grupin e armatosur të shqipatrëve në fshat. Mirëpo, pas ngjarjeve të Kondovës vëzhguesit ndërkombëtar nuk lajmëruan për kufizime të mediave nga ana e qeverisë.

Kishte dy agjensione informative: Agjensioni maqedon për informim(MIA) në pronësi shtetërore dhe agjensioni privat MakFax. Influenca politike mbi gazetarinë nga ana e partive qeveritare dhe opozitare, bëhej kryesisht nëpërmjet shtypjes ekonomike dhe censurës indirekte. Metodat e ndikimit mbi mediat përfshinin edhe kërcënime për nëdrprerje të reklamave dhe pengim i qasjes deri te burimet e informacioneve.

Çështja e shpifjeve rregullohet me Ligjin penal; sancionet përfshijne dënime me burg dhe dënime financiare. Brenda vitit Shoqata e gazetarëve në Maqedoni nuk kishte sukses në dekriminalizimin e çështjes të shpifjeve. Kuvendi miratoi amandamente të Ligjit penal me disa përmirsime të rëndësishme.

Nuk kishte raste të reja të shpifjeve; mirëpo brenda vitit u përfunduan disa raste të mëparshme të shpifjeve. Në muajin prill gjyqi i Manastirit caktoi dënim të kushtëzuar 4 mujor për gazetarin Mende Petkovski për publikim të shpifjeve në lidhje me gjukatësin Nexhat Ajro nga Gjyqi i apelacioneve në Manastir. Në vitin 2002 Petkovski publikoi artikull në të cilin thuhej se gjykatësi Ajro kishte drejtuar veturën e tij pa targa të rregjistrimit. Petkovski u ankua në Gjyqin e apelacioneve dhe deri në fund të vitit nuk kishte përgjigje.

Në muajin maj gazetari i javores Start, Zoran Bozhinovski u mbajt në paraburgim 6-ditor për shkak se nuk i ishte përgjigjur thirjes të gjyqit në lidhje me aktakuzë penale private për shpifje. Në janar gjyqi liroi redaktorin kryesor të së përditëshmes Vest, Goran Mihajllovskin nga aktakuza për shpifje të ngritur në emër të ish kryeministrit Lubço Georgievski. Në vitin 2002 gazeta publikoi një sërë artikujsh që supozonin se Georgievski është i involvuar në mashtrim finansiar dhe të pronës.

Në nëntor të vitit 2003 Gjyqi themelor Skopje 1 dënoi gazetaren Sonja Kramarska nga Urtinski Vesnik, ish gazetarin e televizionit A1 Dragan Antonovskin dhe gazetarin e javores Zum Zoran Markozanov në bazë të tre aktakuzave të ngritura ndaras në vitin 2001. Shoqata e mediave për shtyp reagoi ashpër ndaj vendimeve gjyqsore duke pohuar se janë përpjekje e qeverisë për të frikësuar gazetarët dhe për ti kontrolluar mediat. Të tre vendimet u kundërshtuan në Gjyqin e apelacioneve: në rastin e Dragan Antonovskit deri në fund të vitit gjyqi nuk kishte vendosur mbi ankesën; rasti i Zoran Markozanovit u kthye në Gjyqin themelor për rishqyrtim; ankesa e Sonka Kramarskës u refuzua.

Procesi gjyqësor kundër gazetarit të Start-it Marjan Gjurovski bazuar në aktakuzën për shpifje të ngritur nga ish drejtori i Zyrës për sigurim Goran Mitevski, në fund të vitit ende vazhdonte.

Deri në fund të vitit nuk ishte sjellur raport lidhur me rezultatet nga hetimet rreth sulmit të kryer nga një person i panjohur i armatosur në shtator të vitit 2002 mbi repartin për botimin e revistës Global në Reçicë të vogël dhe për shkatërrimin e makinës së Lubço Palevskit, një nga pronarët e Global dhe pronar i Startit.

Me përfundimin e vitit vazhdonte procesi gjyqsor kundër ish drejtorit të përgjithshëm të Nova Makedonija-s, Nikola Tasev dhe ministrit të mëparshëm për ekonomi, Besnik Fetai të cilët akuzoheshin për keqpërdorim të detyrës zyrtare dhe shitjes të 70% të aksioneve të Nova Makedonija-s në vigjilje të zgjedhjeve parlamentare 2002. Nova Makedonija para falimentimit në vitin 2003.

Nuk kishte avancim në dy hetimet policore në lidhje me incidentin që ndodhi në fshatin Haraçinë në vqershor të vitit 2003, kur banorët e fshatit fizikisht i parandaluan ekipet e televizioneve MTV, Sitel dhe Telma në informimin mbi incidentin, kurse disa gazetarëve u shkaktuan lëndime trupore.

Qeveria nuk e kufizonte qasjen në internet.

b)Liri e tubimeve të qeta dhe shoqërimeve

Liria e tubimeve dhe shoqërimeve është e garantuar me kushtetutë, kurse qeveria në praktikë në përgjithësi i respekton këto të drejta.

Paralajmërimi te organet kompetente për mbajtjen e tubimeve të mëdha publike nuk ishte i patjetërsueshëm. Për tubime fetare që mbaheshin jasht nga objetet fetare ishte e

nevojshme leje e siguruar më parë nga Ministria e punëve të brendshme, por tubime të këtilla mund të mbanin vetëm grupe të regjistruara fetare (shiko pjes.2.c)

Me 22 korrik policia përdori shok bomba dhe gaz lotësjellës për të kontrolluar një grup të protestuesve që po hedhnin gurrë kah shtabi lokal i LSDM-së në Strugë derisa Ministri i mbrojtjes Buçkovski dhe të tjerë ishin brenda. Gjatë trazirave u lënduan afër 30 persona duke përfshirë një polic të misionit Proksima, ndërsa disa vetura të policisë u dogjën. Hetimet e NJSP dhe Proksima konkluduan se policia nuk kishte përdorur forcë tejmase.

Një protest i mbajtur në Shkup me 26 korrik, që ishte i lidhur me rastin e lartëpërmendur, mbeti i qetë dhe policia frenohej në reagimin ndaj provokimeve me forcë nga ana e protestuesve të rrinj.

Partitë polike dhe organizatat kishin për obligim të kryejnë regjistrimin gjyqësor. Të regjistruara ishin më tepër se 64 parti politike, inkuadruar edhe partitë e shqiptarëve, turqve, sërbëve, boshnjakëve dhe romëve.

c)Liria e besimit fetar

Liria e besimit fetar është e garantuar me kushtetutë, kurse qeveria në praktikë përgjithësisht e ka respektuar këtë të drejtë; mirëpo, ekzistojnë disa kufizime ligjore të praktikimit të fesë me restriksione të vendosjes së vendeve të shenjta. Kushtetuta thekson konkretisht disa religjione fetare, pwrfshirw Kishën ortodokse maqedonw, Kishën metodistike, Islamin, religjionin katolik dhe judaizmin; mirëpo asnjëra nga këto religjione nuk kishte status zyrtar ose privilegj.

Ligji për shoqata fetare dhe grupe fetare përmbante disa kërkesa specifike në lidhje regjistrimin e grupeve fetare të cilat Gjyqi kushtetues i anuloi në vitin 1999. Si pasojë kishte huti në lidhje me ate se cilat procedura për regjistrim vlejnë. Sipas ligjit për çdo konfesion fetar mund të regjistrohet vetëm një shoqatë fetare apo grup fetar. Në nëntor qeveria refuzoi kerkesën e Kryepeshkopatës së Ohrit, filiale e Kishës ortodokse sërbe, e cila thirrej në këtë parim të ligjit.

Qeveria kërkon që grupet fetare të regjistrohen për të kërkuar viza për të huaj që vijnë për vizitë. Më nuk është e nevojshme që të kërkohet “mendimi” i qeverisë për të poseduar “objekt fetar”; mirëpo me ligj kërkohet mendimi i qeverisë për marrjen e lejes për ndërtimin e objekteve fetare. Pasi që Gjyqi kushtetues anuloi pjesët e Ligjit për shoqata fetare dhe grupe fetare me të cilat qeveria autorizohej për të dhënë mendime të tilla, grupet fetare në mënyrë efikase parandaloheshin në ndërtimin e vendeve fetare deri në miratimin e amandamenteve në ligj. Qeveria zakonisht nuk ndërmerte kurrfarë hapash kundër objekteve fetare, të cilat nuk kanë leje për ndërtim; mirëpo, kishte përjashtime. Me 15 tetor inspektorët e ndërtimtarisë demoluan një kishë të ndërtuar ilegalisht në fshatin Nizhepole që i takonte Peshkopit Jovan nga Kisha ortodokse sërbe.

Ligji parashtron restrikcione nw lidhje me themelimin e vendeve pwr lutje. Një urdhër që kishte të bënë me mbajtjen e shërbimit ndaj zotit në vende tjera dhe nuk ishte e

inkorporuar me ligj, mundësonte të merret leje 15 ditë më parë. Për ceremoni fetare në shtëpi private nuk ishte i nevojshëm pëlqimi as edhe leja. Gjithashtu sipas ligjit "aktivitetet fetare nuk guxojnë ta prishin rendin publik dhe qetësinë, as edhe të jenë simbol i mosrespektimit të ndjenjave fetare, të drejtave dhe lirive tjera" nga personat që nuk i takojnë atij religjioni konkret fetar. Shumicën e këtyre urdhërave ligjor qeveria nuk i zbatonte aktivisht, por reagonte pas ankesave.

Me 11 janar, pas ankesave të banorëve të një ndërtese që kishin të bejnë me pengimin e qetësisë dhe rendit, policia arestoi Zoran Vranishkovskin, poashtu i njohur si Peshkopi Jovan, dhe 11 shoqërues të tij pasi ata kishin mbajtur liturgji në banesën e Vranishkovskit në Manastir, dhe bëri ankesë për kundravajtje. Më vonë Zyra e prokurorit publik në Manastir ngriti aktakuzë kundër Jovanit për nxitje të urrejtjes fetare dhe etnike, në basë të publikimit dhe shpërndarjes të supozuar të kalendareve fetare që sipas anëtarëve të KOM përmbanin tekst fyes. Në teskst KOM quhet "fortesa e fundit e komunizmit" ndërsa besimtarët e saj "eretik". Jovani pranoi se e kishte shkruar tekstin mirëpo jo se e kishte prodhuar dhe shpërndarë kalendarin. Me 19 gusht Gjyqi themelor në Manastir dënoi Jovanin me 18 muaj burg për nxitje të urrejtjes fetare dhe etnike. Deri në fund të vitit Jovani ende ishte në liri derisa zgjatte procesi pas ankesës së tij.

Ligji poashtu kërkon që të huajt që hyjnë në vend për të zhvilluar veprim fetar dhe/ose ceremoni fetare janë të obliguar të kërkojnë leje nga komisioni qeveritar për marrëdhënie me shoqatat fetare. Kur dorëzojnë kërkesë për vizë, personat që mendojnë të kryejnë veprime fetare duhet të dorrëzojnë në komision letër thirrje nga përfaqësuesit e një grupi fetar të rregjistruar në vend. Komisioni pastaj jep letër pajtimi e cila dorrëzohet së bashku me kërkesën për vizë. Letrat e pajtimit zakonisht jepeshin brenda 2-3 ditësh.

Ligji për arsim kufizon hapjen e shkollave fillore private, përfshirë shkolat e famullisë; mirëpo arsimi fetar në vende fetare (kisha, xhami etj) nuk kufizohej. Në vitin 2002 qeveria u dha viza pune të punësuarve në Akademinë Timoti (Timothy Academy), akademi evangjelistike krishtere që e udhëheqnin të huajt për fëmijët nga jasht, ndërsa shkolla ishte legalisht e regjistruar si organizatë joqeveritare. Në vitin 2003 kërkesa e parë e Akademisë Timoti për vazhdimin e vizave të punës ishte refuzuar për shkak të dokumentacionit të pamjaftueshëm. Në muajin dhjetor, pas zvarritjes birokratike, kërkesa e Akademisë Timoti për vazhdimin e vizave të punës u aprovua.

Në fund të vitit shoqata e hebrenjve informoi se ishin zgjidhur të gjitha çështjet lidhur me pronat e shoqatës; mirëpo, mbeti problemi i kthimit të pasurisë së Fondit të holokaustit të hebrenjve nga Republika e Mqedonisë. Shoqata e hebrenjve shprehu pakënaqësi nga zhvillimet e ngadalshme lidhur me këto prona. Shoëata e hebrenjve në nëtor fitoi vendim parcial me çka kthehu disa nga pasuritë e Fondit mirëpo vazhdoi të presë kthimin e plotë të pronave.

Me 4 mars një numër i shikuesve valuan flamuj me kryqin nacist gjatë një loje hendbolli mes dy ekipeve lokale në Manastir. Policët që ishin prezent nuk i konfrontuan personat fajtorë dhe ditën e nesërme gazetat publikuan fotografi të policëve duke qëndruar para

flamujve. Disa gazeta shkruan editoriale duke kritikuar mungesën e reagimit nga policia ndërsa MPB më vonë diciplinoi policët.

Në shkurt kishte eksplozion në xhaminë Asan Baba në Manastir. Nuk kishte të lënduar dhe kishte shumë pak detale për incidentin, përveç një raporti sipas të cilit për sulmin ishin përdorur granata dhe se maqedonas etnik e kishin sulmuar xhaminë edhe gjatë trazirave të Manastirit në vitin 2001 lidhur me kryengrtitjen e shqiptarëve etnik. Në mars, gjatë trazirave në Kosovë, persona të panjohur hodhën materie shpërthyese mbi çatinë e një xhamie në Kumanovë. Përveç djegjes të tjegullave, xhamia nuk u dëmtua. Në prill thuhej se ishin vandalizuar dy kisha në Tetovë pas meshave të festës të pashkëve.

Kishte raporte të ndara për vandalizim të pronave fetare.

Kontesti i hapur për pronësi mes sektës fetare bektashiane dhe Bashkësisë Islame lidhur me objektin fetar bektashian deri në fund të vitit ende nuk ishte zgjidhur. Bektashianët kishin ngritur aktakuzë kundër qeverisë për moskthyerjen e pronës së tyre në Tetovë të nacionalizuar në kohën e ish-Jugosllavisë, dhe kundër Bashkësisë Islame në Maqedoni, anëtarët e së cilës të armatosur morrën në dorë kompleksin e teqes në gusht të vitit 2002. Edhe pse matrapazët e armatosur nën shtypje të bashkësisë ndërkombëtare ikën kah fundi i vitit 2002, liderët islam vazhduan të kryejnë shërbimin fetar në atë lokacion ndërsa deri në fund të vitit anëtarët e shoqatës bektashiane nuk lejoheshin t'i kryejnë lutjet e tyre.

Për informata më detale shiko Raportin ndërkombëtar për liri fetare 2004.

ç)Liri për lëvizje në vend, udhëtim jasht vendit, emigrim dhe riatdhesim.

Këto të drejta janë të garantuara me Kushtetutë, ndërsa Qeveria në praktikë kryesisht i respektonte. Sipas ministrit të drejtësisë, procesi i amnistisë përfundoi gjatë vitit. Individë edhe më tej mund të inicojnë procese ligjore mirëpo deri në fund të vitit askush nuk bëri kërkesë të këtillë.

Dëbimi ndalohet me Kushtetutë dhe Qeveria e respektoi atë.

Sipas Kushtetutës, çdo shtetas jugosllav që kishte qëndrim legal në Maqedoni në vitin 1991 mund të merrte shtetësi thjeshtë me lutje; mirëpo statusi i pazgjidhur i shtetësisë së personave që gjatë kohë jetonin në Maqedoni mbeti problem i hapur. Shumë qytetarë të ish Jugosllavisë nuk mund të fitonin shtetësi të Maqedonisë. Si rezultat ata nuk mund të merrnin dokumente valide të identifikimit.

Në vitin 2003 Kuvendi miratoi ligjin për shtetësi me të cilin u zvogëlua prej në 15 në 8 vjet qëndrimi si parakusht për shtetësi dhe u përmirsuan kushtet për marjen e shtetësisë për të huaj që janë kurorëzuar me shtetas të Maqedonisë, për persona pa shtetësi si dhe për persona me status të refugjatit. Ish presidenti Trajkovski në janar vuri veto për këtë ligj; mirëpo me 23 janar Kuvendi hodhi poshtë veton e Trajkovskit dhe ligji hyri në fuqi.

Kur konflikti i brendshëm në shtet arriti kulminacion në vitin 2001, UNHCR-ja vlerësoi se afër 170,000 persona, ose afër 8% të popullatës, ishin të zhvendosur nga shtëpitë e tyre. Gjatë vitit, pjesa më e madhe e personave të zhvendosur dhe refugjatëve u kthyen nëpër shtëpitë e tyre. Sipas UNHCR-së, afër 1424 persona të zhvendosur deri në dhjetor ende ishin jashtë shtëpive të tyre. Komiteti ndërkombëtar i kryqit të kuq (ICRC) ndihmonte afër gjysmën e të zhvendosurve nëpërmjet projekteve për pagesë të punës në bujqësi, blegtori dhe zeje, mirëpo paralamëroi se kjo ishte ndihma materiale e fundit që do të japë. Sipas UNHCR-së afër 837 refugjatë nga vendi mbetën në Kosovë prej në nëntor.

Personat e zhvendosur dhe refugjatët nuk u kthyen në vendet e tyre për shkak se vendbanimet i kishin të shkatërruara rëndë ose krejtësisht të shkatëruara si rezultat i konfliktit të vitit 2001. UNHCR-ja dhe qeveritë nga jashtë i udhëheqnin përpjekjet për rindërtim të vendbanimeve që ishin më pak të dëmtuara. Agjensioni evropian për rekonstruim (EAR) vazhdoi me rindërtimin e vendbanimeve të shkatërruara rëndë. Prej 6643 shtëpive të dëmtuara apo të shkatërruara deri në fund të vitit u riparuan ose rindërtuan 9243 shtëpi. Në disa raste personat nuk ktheheshin në shtëpitë e tyre në rajone etnikisht të përziera sepse nuk ndjeheshin të sigurt. Zjarrëvënësit thuhej se kishin djegur disa nga shtëpitë e rindërtuara në Opajë dhe Jeduarcë. Në përgjithësi UNHCR dhe EAR rregjistruan më pak raste të ndezjes ose vandalizimit të shtëpive të rindërtuara se në vitin e kaluar.

Ligji i ri për azil rregullon dhënien e azilit dhe statusit të refugjatit personave që plotësojnë definicionin e Konventës së Kombeve të Bashkuara për statusin e refugjatëve nga viti 1951 dhe Protokollit të tij të vitit 1967. Qeveria themeloi sistem për mbrojtjen e refugjatëve. Në praktikë qeveria siguroi mbrojtje nga kthimi i dhunshëm, gjegjësisht nga kthimi i njerëzve në një shtet ku ata kishin frikë se do të ndjeken; mirëpo në vitin 2003qeveria dëboi dy refugjatë nga Kosova duke i lënë në kufirin sërb (jo në pjesën kosovare të kufirit).

Në fund të vitit kishte afër 1233 persona që kërkonin azil; 957 ishin nën “mbrojtje humanitare” (një formë azili e përcaktuar me Ligjin për azil dhe mbrojtje të përkohëshme, që mund të zgjat deri në një vit dhe të vazhdohet); 23 ishin refugjatë, 24 boshnjakë me leje qëndrimi sipas Ligjit për te huaj; dhe 6 raste të kërkesave të refuzuara për azil. Pak prej tyre fituan azil mirëpo të refuzuarit kishin të drejtë të ankohen të Gjyqi suprem. Deri në fund të vitit Gjyqi suprem nuk kishte vendosur mbi asnjërën nga ankesat që i kishte pranuar gjatë vitit.

Qeveria bashkëpunonte me UNHCR-në dhe me organizata tjera humanitare në dhënien e ndihmës refugjatëve. Gjatë vitit 124 refugjatë vullnetarisht u kthyen në Sërbi dhe Mal të Zi (përfshirë edhe Kosovën). Gjithsej 2239 refugjatë nga Kosova, prej të cilëve pothuajse të gjithë ishin romë, mbetën. Këta refugjatë kishin status të limituar të mbrojtjes të përkohshme humanitare e cila nuk siguronte të drejtën për pavarësi dhe integrim lokal. Refugjatët ishin vendosur në shtëpi private me përjashtim të 14 parashtruesve të kërkesave për azil që ishin të vendosur në qendrën për strehim në Gazi Babë. Kah mesi i vitit UNHCR mbylli qendrën kolektive në Katllanovë afër Shkupit.

Pjesa III Respektimi i të drejtave politike: E drejta e qytetarëve të ndërojnë qeverinë

Kushtetuta qytetarëve u siguron të drejtë për ndrimin e qeverisë në mënyrë të qetë, kurse qytetarët këtë të drejtë të tyre e realizojnë nëpërmjet zgjedhjeve periodike të lira dhe fer qëmbahen në bazë të së drejtës së votës për të gjithë personat e rritur.

Deri në fund të vitit Kuvendi përfundoi gati të gjitha ligjet të nënvizuara në Marrëveshjen kornizë e cila ishte e hartuar në mënyrë që të përmirësohen të drejtat qytetare të minoriteteve dhe të transferohet fuqia në nivelin lokal. Konkretisht, ligjet për përdorimin e gjuhëve dhe për flamujt nuk u debatuan në Kuvend.

Me 26 shkurt kryetari Trajkovski humbi jetën në aksident ajror. Me 14 maj dhe 28 maj u mbajtën zgjedhjet për kryetar. Zgjedhjet i fitoi kryeministri i atëhershëm Branko Crvenkovski nga partneri i koalicionit Lidhja Social-Demokrate e Maqedonisë (LSDM) dhe me 12 maj u inagurua si kryetar. Vlerësimi i vëzhguesve për të dy rrethet e zgjedhjeve ishte se ishin të kënaqëshme, edhe pse nënvizuan parregullsi serioze në disa pjesë të vendit gjatë rrethit të dytë. Partia opozitare VMRO-DPMNE sfidoi rezultatet e zgjedhjeve në bazë të parregullsivë; megjithatë, përfundimi i vëzhguesve ndërkombëtarë ishte se këto parregullsi nuk kishin ndikuar mbi rezultatet përfundimtare. Me 2 qershor Kuvendi aprovoi emërimin e ish ministrit për punë të brendshme Hari Kostov si kryeministër. Me 15 nëntor, brenda më pak se 6 muaj Kostovi u tërhoq nga posti i kryeministrit. Ish ministri për mbrojtje Vlado Buçkovski u emërua kryeministër me 17 dhjetor.

Në muajin gusht Kuvendi miratoi pako të ligjeve për decentralizim nga Marrëveshja kornizë. Mes tyre kishte disa ligje kontroverze për ndërrimin e kufijve të komunave. Kundërshtarët e planit të ri për komunat në shkurt filluan të nxisin mbajtjen e referendumit dhe deri në gusht mblodhën mjaft nënshkrime për të obliguar qeverinë të mbajë referendum. Referendumi, i cili u mbajt me 7 nëntor, ftonte qytetarët të votojnë për ose kundër kthimin e kufijve komunal të dëfinuara me ligjin e vitit 1996. Referendumi nuk pati sukses për shkak të mosdaljes të votuesve dhe në këtë mënyrë i hapi rrugë decentralizimit fiskal dhe administrativ, dhe zmadhoi mundësitë për dorëzim të fuqisë dhe mjeteve nivelit lokal.

Korrupcioni ishte problem që ekizistonte në nivelin eksekutiv dhe legjislativ të pushtetit. Komisioni shtetëror për anti-korrupcion ishte përgjegjës për hetimin e rasteve të korrupcionit dhe për ankesat që i dorëzonin qytetarët. Gjatë vitit 2003 Komisioni inicoi 15 hetime dhe iu përgjigj 603 ankesave të qytetarëve të cilat kishin të bëjnë me punën e organeve shtetërore, procedurat e privatizimit, procese gjyqësore dhe raste tjera me rëndësi. Prej 15 rasteve të lartpërmendura, 5 rezultuan me rekomandim për vazhdim të hetimit ose për procese gjyqësore, 5 u anuluan ose u zgjidhën pa vazhdime të procedurës ndërsa 5 u ndalën në pritje të informacioneve plotësuese prej personave relevant ose organeve shtetërore. Komisioni veproi mbi 427 ankesa civile prej të cilave 10% më në

fund u dorëzuan te organe shtetërore kompetente për vazhdim të hetimeve. Në vitin 2003 administrata doganore hapi linjë telefonike gratis në të cilën qytetarët anonim lajmëronin për raste të dyshuara të kontrabandës ose korrupcionit mes doganierëve. Deri në fund të vitit numri i produkteve të konfiskuara ishte dyfish me i lartë se në vitin e kaluar.

Në Kuvend me 120 vende kishte 23 femra, prej të cilave 21 maqedone etnike dhe dy femra shqiptare etnike. Nga 19 ministrat në qeveri, tre ishin femra- për punë të jashtme, për drejtësi dhe njëra prej tre zënedës kryeministrave. Sipas ligjit 30% prej listave të kandidatëve të çdo partie politike gjatë zgjedhjeve në nivel shtetëror dhe lokal duhet të jenë femra. Në bashkësitë muslimane, kryesisht në mese ku jetojnë shqiptarë etnik më tradicional, femrat ishin të privuara nga e drejta e votës për shkak të zakonit për votim familjar ku meshkujt e familjes votojnë në emër të femrave.

Në Kuvend me 120 vende deputetësh, 26 deputet ishin shqiptarë etnik,1 maqedono-mysliman, 1 romë, 3 turq, 2 sërb, 2 boshnjak dhe një vlleh. Katër parti të shqiptarëve etnik dhe një parti e romëve kishin përfaqësuesit e vet në kuvend; në koalicionin qeveritar kishte hyrë njëra nga tre partitë më të mëdha të shqiptarëve etnik, si dhe partia e romëve, më pas nga një parti e boshnjakëve, sërbëve dhe turqve.

Pjesa e 4 Qëndrimi i qeverisë për hetimet ndërkombëtare dhe joqeveritare për thyerje të supozuar të të drejtave të njeriut

Një numër i grupeve ndërkombëtare dhe vendore për të drejtat e njeriut në përgjithësi punon pa restriksione nga ana e qeverisë, duke kryer hetimet dhe duke shpallur konstatimet lidhur me rastet për të drejtat e njeriut. OSBE-ja i udhëheqte të gjitha përpjekjet e bashkësisë ndërkombëtare që qeverinë ta angazhojë rreth problemit lidhur me të drejtat e njeriut. Zyrtarët qeveritarë në përgjithësi i respektonin qëndrimet e grupeve për të drejtat e njeriut.

Kishte mbi 4.000 organizata joqeveritare të regjistruara, inkaudruar edhe MRC, Forum, Transparency International, MOST, Komiteti i Helsinkut për Maqedoni dhe shumë organizata lokale joqeveritare të përkushtuara qëllimeve konkrete, përfshirë edhe të drejtat e romëve, tregëtisë me njerëz dhe të drejtat e votuesve.

Misionet vëzhguese të OSBE-së dhe UE vazhduan të ndihmojnë në implementimin e marrëveshjes kornizë dhe të punojnë në kthimin e besimit ndërmjet maqedonëve etnik dhe shqiptarëve etnik.

Tribunali ndërkombëtar për krime në ish Jugosllavi vazhdoi të hetojë pesë rastet e supozuara të krimeve të luftës mbi të cilat morri primatin në vitin 2002, duke përfshirë këtu rastin e vrasjes të civilëve etnik shqiptarë nga ana e policisë në Luboten në gusht të vitit 2001. Dy nga këto raste ku tribunali ndërkombëtar për krime lufte për ish Jugosllavi e futi primatin e tij ishin të lidhura me personat e zhdukur. Kah fundi i vitit Tribunali ndërkombëtar duhej të shpallë se cilat nga këto raste do të mbesin në gjykatën ndërkombëtare dhe cilat do të kthehen në Maqedoni për ndjekje eventuale. Qeveria në përgjithësi bashkëpunoi me tribunalin.

Marrëveshja kornizë i mundëson avokatit popullor ta përmirëson jodiskriminimin dhe përfaqësimin proporcional të bashkësive që nuk janë shumicë. Gjatë vitit Zyra e avokatit popullor hapi gjasht zyra të decentralizuara në Manastir, Kumanovë, Tetovë, Shtip, Strumicë dhe Kërçovë; megjithatë, deri në fund të vitit ende nuk ishin emëruar gjashtë zëvëndësit e avokatit popullor. Avokati popullor ka të drejtë të vizitojë të gjithë personat që gjenden në paraburgim, si dhe ata që gjenden në paraburgim para gjykimit, në çdo kohë, vetëm dhe pa leje të mëparshme. Këtë të drejtë kishte mundësi ta ushtrojë gjatë tërë vitit.

Në raportin vjetor Avokati popullor pohon se institucionet shtetërore kanë thyer të drejtat individuale në 550 raste, ëe është afër 20% prej numrit të përgjithshëm të ankesave të pranuara gjatë vitit 2003. Numri më i madh i rasteve kishin të bëjnë me thyerjen e të drejtës për punë dhe pronë. Qeveria veproi mbi 356 rekomandime të Avokatit popullor ose 65% të rasteve. Zyra e avokatit popullor përshkroi bashkëpunimin zyrtar si "i mirë dhe duke u përmirësuar". Për herë të parë gjatë vitit, Kuvendi mbajti mbledhje dy-ditore kushtuar raportit vjetor të Avokatit popullor.

Pjesa 5 Diskriminim sipas racës, gjinisw, hendikepimit, gjuhës dhe statusit social

Kushtetuta të gjithë qytetarëve u garanton të drejta të barabarta, pa marë parasysh përkatësinë racore dhe gjinore të tyre, ngjyrën e lëkurës, prejardhjen nacionale ose sociale dhe bindjen politike, pasurinw apo statusin social. Megjithatë, vazhdoi diskriminimi social ndaj minoriteteve etnike, kurse mbrojtja e të drejtave të grave edhe më tej mbeti problem.

Gratë

Dhuna familjare dhe forma tjera të dhunës ndaj grave ishin problem i kahmotshëm dhe i shpeshë. Viktimave në prëdhunime, kryesisht përdhunime edhe në martesë, u takon ndihmë ligjore; megjithatë, normat kulturore i çfuqizuan viktimat që këtë lloj dhune ta lajmërojnë, kurse flearrestimet penale në bazë të dhunimeve shtëpiake ishin shumë të rralla. Në muajin mars Kuvendi miratoi dy amandamente të Ligjit penal që kishin drejtpërdrejtë të bëjnë me çështje të dhunës familjare dhe me të cilat dënimi maksimal u zmadhua në burg të përjetshëm. Në qershor Kuvendi miratoi ndryshime në Ligjin për familje duke përfshirë parime për ndalimin e afrimit civil; megjithatë, policia nuk kishte trajnim formal në lidhje me dhunën familjare. Policia në disa stacione në Shkup u informua për rregullat e reja në lidhje me dhunën familjare, mirëpo brenda në polici nuk jepen udhëzime praktike për hetimin e rasteve të dhunës familjare. Viktimat e dhunës familjare shumë herë nuk dëshirojnë që të ngrejnë akpadi kundër dhunuesve nga turpi se do të turpërojnë familjen, ashtu që policia nuk mundeshte çdoherë të reagon në aktpadi për dhunë familjare dhe përdhunim në martesë, përveç nëse krimi nuk është kryer në prezencë të policisë.

Sipas disa anketave, çdo e katërta grua në vend ka qenë viktimë e dhunës familjare, qoftë fizikisht apo psikikisht. Në media nuk ishte evident kujdesi i opinionit lidhur me dhunën

ndaj grave edhe pse disa grupe femrore punonin në ngritjen e vetëdijes për këtë problem. Organizatat joqeveritare dhe qeveria udhëheqnin strehimore për viktimat e dhunës në martesë dhe gjatë vitit u hapën tre strehimore të reja në Manastir, Koçan dhe Strumicë. Linja e hapur telefonike edhe më tej funksiononte, por me orar pune të kufizuar. Qeveria ofroi ndihmë të kufizuar për viktimat e dhunës familjare, por për mbajtjen e linjes së hapur telefonike dhe për strehimet në masë të madhe mbështeteshte në ndihmën e donatorëve të huaj.

Përdhunimi përmendet veças në Ligjin penal; mirëpo për aktpadi për përdhunim kërkohen dëshmi se ka ndodhur marrëdhënie dhe se viktima ka rezistuar në mënyrë aktive. Këto rregulla janë më rigoroze se ato për krimet e tjera të dhunshme. Dënimet për përdhunim ose sulm seksual me dhunë lëvizin prej minimum 1 vjet vit deri në maksimum 15 vjet burg. Gjatë vitit kishte disa raste gjyqësore për përdhunim.

Tregëtia e palejuar me gra për eksploatim seksual ishte problem (shiko Pjesën 5. Tregëtia e palejuar)

Maltretimi seksual i grave në vendin e punës ishte problem, posaçërisht në sektorin privat; megjithatë në publik nuk iu kushtua shumë vëmendje kësaj çështjeje. Maltretimi seksual nuk trajtohej konkretisht me ligj; megjithate dënohej si vepër krimi nën ligjet kundër diskriminimit. Kjo nuk ndodhte në praktikë. Gratë edhe më tej mbetën jo mjaft të përfaqësuara në nivelet më të larta të qeverisë dhe në sektorin privat, edhe pse disa gra profesionale dalloheshin.

Gratë nga disa pjesë të bashkësisë etnike shqiptare nuk kishin mundësi të barabarta për punësim dhe arsimim, para së gjithash për shkak të kufizimeve tradicionale dhe fetare të pjesmarrjes së plotë të tyre në shoqëri dhe në shkolla. Në disa bashkësi të shqiptarëve etnik gratë ishin të privuara nga e drejta e votës për shkak të praktikës së votimit familjar dhe votimit në grup, ku burrat votojnë në emër të grave në familje.(shiko pjesën 3).

Zyra për barazi mes gjinive në Ministrinë për punë sociale ishte përgjegjëse për sigurim të të drejtave ligjore të grave. Në janar qeveria dorëzoi raportin e saj të parë në Komitetin e KB për eliminim të diskriminimit të grave.

Midis grupeve për ndihmë të grave ishin Asociacioni humanitar për emancipim, solidaritet dhe barazi të grave, Lidhja e shoqatave të grave në Maqedoni dhe Lidhja e grave shqiptare. Këto shoqata luftonin kundër dhunës familjare dhe tregtisë së palejuar, për të zmadhuar pjesëmarrjen e grave, për të përmirsuar qasjen e grave deri të shërbimet ligjore, dhe mes aktiviteteve tjera edhe për promovim të themelimit të firmave të vogla dhe të mesme me gra si pronare. Lobi parlamentar i grave përbëhej nga të gjitha deputetët e gjinisë femrore.

Fëmijë

Qeveria ishte drejtuar kah të drejtat e fëmijëve dhe mirwqenia e tyre; megjithatë, ajo kishte burime të kufizuara. Zyra e avokatit popullor kishte një repart special për fëmijë, pjesërisht i finansuar nga ana e UNICEF-it.

Arsimimi ishte i patjetërsuar deri në klasën e tetë, ose deri në moshën 16 vjeçare; mirëpo, disa fëmijë aspak nuk kishin filluar në sistemin arsimor. Ministria për arsim evidentonte se 95% nga fëmijët ishin regjistruar në arsim fillor, por nuk kishte të dhëna tjera zyrtare për ndjekjen e shkollimit ose për numwr tw fëmijëve të cilët nuk kanw pasur mundwsi pwr shkollim. Arsimi fillor dhe i mesëm ishin pa pagesë, por nxënësit duheshte patjetër vet ti sigurojnë librat dhe materialet tjera mwsimore.

Afër 90% prej fëmijëve që kanë mbaruar shkollwn fillore vazhduan me arsim të mesëm. Mirwpo, edhe në arsimin fillor dhe të mesëm, vajzat në disa bashkësi të shqiptarëve etnik mbetën jomjaft të përfaqësuara në shkolla, dhe vetëm gjysma e nxënësve mga minoritetet etnike vazhduan në shkolla të mesme. Kjo deri diku është pasojw e numrit të pamjaftueshëm të paraleleve në shkollat e mesme ku mësimi zhvillohet në gjuhën e minoriteteve, e deri diku që një numër i madh i familjeve rurale të shqiparëve etnik vlerësojnë se vajzat duhet të ndërprejnë shkollimin kur i mbushin 14 vjet.

Sipas udhëheqësve të bashkësisë rome, deri 10% nga fëmijët romë aspak nuk regjistrohen në shkollë. Prej atyre që fillojnë shkollimin,50% ndërprejnë mësimin kur të arrijnë në klasën e pestë, dhe vetëm 35 deri 40% e mbarojnë klasën e tetë. Ministria për arsim i inkurajonte nxënësit pjesëtarë të minoriteteve etnike, veçanërisht vajzat, qw të regjistrohen në shkollat e mesme.

Si edhe në vitet tjera, kushtet e vështira në shkolla dhe e klasave ishin shkak për ankesa, sidomos në pjesën perëndimore të vendit të banuar kryesisht me shqiptarë etnik, ashtu që prindërit dhe mësuesit shpesh ankoheshin për këto kushte. Prindërit në Dobarce dhe Brodec- dy fshatra afër Tetovës- bojkotuan fillimin e vitit shkollor në shenjë protesti për kushtet e rënda në shkollat ku mësonin fëmijët e tyre.

Përleshjet ndëretnike dhe rrahjet edhe më tej ishin paraqitje e shpeshtë në shkollat shtetërore në vend.

Mbrojtja shëndetësore për nxënësit ishte adekuate; mirëpo, ajo ishte e rënduar për shkak të kushteve të rënda ekonomike në përgjithësi në vend dhe për shkak të sistemit të dobët të mbrojtjes shëndetësore.

Ishin lajmëruar raste të keqpërdorimit të fëmijëve, edhe pse keqpërdorimi i këtillë nuk është i zakonshëm në shoqëri. Sipas të dhënave statistikore të Ministrisë së punëve të brendshme, numri i rasteve të lajmëruara të keqpërdorimeve seksuale te fëmijët ishte në zbritje; gjatë vitit ishin lajmëruar 37 raste.

Tregtohej me vajza për eksploatim seksual (Shiko Pjesën 5, Trafikimi)

Të rriturit romë shpesh i organizonin fëmijët romë në grupe dhe i detyronin të lypin në udhqkryqe, nëpër rrugë dhe në restorane e kafene (Shiko Pjesën 6 ç).

Sipas disa vlerësimeve në vend kishte mes 500 dhe 1.000 fëmijë të rrugës. Në Shkup qeveria mbante qendër për qëndrim ditor të fëmijëve të rrugës, prej të cilëve numri më i madh ishin romë. Në këtë qendër të finansuar nga qeveria, ku gjatë ditës mbledheshin mes 60 dhe 100 fëmijë, ishin të punësuar punëtorë social, psikologë dhe mësues, dhe ai ofronte qasje alternative për rehabilitim të fëmijëve të rrugës.

Zyra e Avokatit popullor për fëmijë vazhdoi hetimin e padive lidhur me thyerjen e të drejtave të fëmijëve.

Tregëtia me njerëz

Tregëtia me njerëz është e ndaluar me ligj; mirëpo, kjo dukuri edhe më tej ngeli problem serioz. Sipas amandamenteve në Ligjin për tregëti me njerëz nga viti 2002 të aprovuara në muajin prill, tregëtarët me njerëz arrestohen, ndjeken dhe pastaj dënohen; mirëpo, ende ngelën sfida, para së gjithash në gjyqësi, në eliminimin e tregëtisë me njerëz dhe aktiviteteve të ngjashme. Në disa raste të izoluara, policia ishte bashkëpjesmarrëse në tregëti të palejuar me njerëz.

Tregëtia me njerëz për shkak të eksploatimit seksual, për punë të detyruar ose skllavërim, servilim ose relacion të ngajshëm paraqet shkelje penale. Për krime të shumta të tregëtisë me njerëz ligji parasheh dënim në kohëzgjatje prej më së paku 4 vjet, kurse më së paku 6 muaj për shkatërrimin e dokumenteve të identifikimit të personave që janë mjet i tregëtisë. Personat që qykohen për organizimin e tregëtisë me njerëz dënohen me minimum 8 vjet burg dhe 1 deri në 10 vjet për pjesëmmarje në atë krim. Sipas amandamentit të Ligjit penal të miratuar në muajin prill futet në përdorim metoda e marrëveshjes për tërheqjen e aktakuzës kundër personave që kanë marrë pjesë në krim mirëpo sigurojnë informacione për organizatorët e tregëtisë me njerëz. Dënim minimal prej 6 muajve i takon edhe atyre që me dëshirë shfrytëzojnë ose mundësojnë personin tjetër ti shfrytëzon shërbimet e personit që është mjet i tregëtisë. Me Ligjion penal u zmadhua dënimi minimal prej 4 në 8 vjet, njëkohësisht duke zmadhuar dënimin minimal të detyrueshëm për personat që me dijeni kanë përdorur fëmijët për ekspoatim seksual, në 8 vjet. Dënimi i detyrueshëm minimal për personat që shkatërrojnë ose e mbajnë pasaportën ose dokumentet e identifikimit gjatë kryerjes së veprës penale tregëti me njerëz, është 4 vjet.

Sipas statutit të ri personat ligjor ndjeken penalisht për tregëti me njerëz ndërsa dënimi në të holla është minimum $ 2.000 (94.000 denarë).

Në vitin 2003 Kuvendi aprovoi amandamente kushtetuese duke legalizuar metoda të posaçme të hetimit për të u përdorur në hetimin e tregëtisë me njerëz, duke përfshirë përgjimin.

Prej në muajin gusht MPB ngriti 40 aktakuza për shkelje të ligjit në 40 raste nga ana e 80 individëve. Prej këtyre 9 ishin raste direkte të tregëtisë me njerëz ku ishin të involvuar 31 kriminel. Në 20 raste tjera u ngritën aktakuza kundër 35 personave për involvim në prostitucion. Poashtu kishte akuza për kontrabandimin e migrantëve nëpër kufijtë ndërkombëtar dhe për transportimin e personave për skllavëri seksuale.

Në muajin maj kishte gjykim më Gostivar dhe një viktimë e tregëstisë me njerëz ishte dëshmitare kundër trafikantit. Në qershor, në një rast tjetër në Gostivar një viktimë nga Molldavia dëshmoi kundër një personi që gjykojeh për ndërmjetësim në prostitucion. Në Gjyqin themelor në Ohër tre viktima të tregëtisë me njerëz nga Ukraina dhe një nga Rumunia ishin dëshmitare në procesin që përfundoi me ngitjen e aktakuzave kundër tre personave për ndërmjetësim në prostitucion. Deri në fund të vitit ende nuk ishin sjellur vendime gjyqësore.

Edhepse procese gjyqësore për tregëti me njerëz vazhduan gjatë vitit, nuk u dënua asnjë trafikant. Reparti për krim të organizuar pranë Ministrisë së punëve të brendshme ishte trup kryesor qeveritar në aktivitete kundër tregëtisë me njerëz dhe caktoi disa polic në punë me kohë të plotë pune në njësinë kryesore të tij për luftim të tregëtisë me njerëz në Shkup. Poashtu caktoi policë për të luftuar kundër trgëtisë me njerëz në nivel lokal. Qeveria në mënyrë rutinore bashkëpunonte me organizatat shtetërore të vendeve fqinje, sidomos me Inicijativën për bashkëpunim në Evropën juglindore (Southest European Cooperation Initiative).

Përderisa shteti ishte kryesisht vend tranziti dhe destinacioni, zyrtarët dhe të tjerët pohonin se poashtu ishte edhe vend origjine për numër të vogël të viktimave të trafikimit. Nuk kishte të dhëna të sigurta statistikore mirëpo sipas ekspertëve, duke përfshirë edhe OSBE-në dhe të tjerët që punonin në këto çështje, vlerësimet e përgjithshme ishin se gjatë vitit mes 200 dhe 400 gra trafikoheshin në ose nëpër vend për qëllime të eksploatimit seksual. Zyrtarët e MPB-së lajmëruan se gjatë vitit kishte tendenca të zbritjes të tregëtisë me njerëz, edhepse numri i personave të trafikuar brenda vendit u rrit. Ukraina, Molldavia, Rumunia dhe Bullgaria mbetën burime kryesore të viktimave të trafikuara dhe ato më shpesh dërgoheshin në Sërbi dhe Mal të Zi (përfshirë Kosovën), Shqipëri dhe Evropën perëndimore.

Gratë e trafikuara detyroheshin të meren me prostitucion, shpesh nën maskën e vallëzueseve, hostesave ose kamariereve në klubet lokale. Akcionet e policisë dhe dëshmia e viktimave vërtetuan se viktimat e trafikimit u ishin nënshtruar kërcënimeve, dhunës, maltretimit fizik dhe psikik, kurse dokumentet u janë konfiskuar që ato të ngelin të nënshtruara.

Në Gostivar, në Maqedoninë veri-perëndimore kishte një rast të dokumentuar të pjesëmarrjes të policisë në trafikim, kur një polic ishte suspenduar nga detyra për shkak të dy aktakuzave penale për keqpërdorim të vendit të punës dhe për tregëti me njerëz. Procedura penale para gjykimit përfundoi; megjithatë, deri në fund të vitit nuk ishte caktuar të dëgjuar. Dy policët që dëshmuan në interes të trafikantit Dilaver Bojku ishin vënë nën hetime për bashkëpunim të mundshëm në tregëti me njerëz.

Gjatë vitit, Organizata Ndërkombëtare për Migrim (International Organization for Migration- IOM) u ndihmoi 24 viktimave të tregëtisë me njerëz në strehimoren e vet lokale, të cilën e drejtonte me mbështetjen e qeverisë dhe një OJQ lokale. Prej këtyre 24 viktimave, 4 ishin me moshë më të re se 18 vjet. Megjithatë, numri i përgjithshëm i grave që u ndihmuan në strehimoren për tranzit ishte 38, prej të cilave 12 ishin me moshë nën 18 vjet. Dy prej tyre ishin të vendit. Gjatë vitit kishte shenja modeste të shpeshtimit të aktiviteteve për ndihmë të dëshmitarëve. Sipas burimeve të MPB-së, ministria ofroi mbështetje dhe mbrojtje për më së paku shtatë viktima dhe dëshmitarë që dëshmuan kundër trafikantëve në katër procese. IOM riatdhesoi të gjitha viktimat e identifikuara të trafikimit të cilat vullnetarisht u pajtuan të marrin pjesë në programin për riatdhesim, përfshirë viktimat që dëshmuan kundër trafikantëve të vet. Në raste kur viktimat e trafikimit u sjellën në vend për të dëshmuar kundër trafikantëve, më vonë ktheheshin në vendet e tyre si pjesë e programit për ndihmë të dëshmitarëve. Në muajin maj kishte një proces gjyqësor në Gostivar ku viktima nga Ukraina ishte dëshmitare kundër trafikantit të supozuar. Në dhjetor një viktimë nga Bullgaria dëshmoi në proces me aktakuza për tregëti me njerëz. Deri në fund të vitit ende nuk ishin sjellur vendime gjyqësore.

Përpjekjet e qeverisë për luftën kundër tregëtisë me njerëz i koordinonte Komisioni nacional për prevenim dhe ndalim të tregëtisë me njerëz, që e përbënin përfaqësues të disa ministrive. Sekretariati i komisionit nacional siguronte rekomandime dhe ndihmonte në implementimin e Planit qeveritar për veprim.

Persona të hendikepuar

Diskriminimi në bazë të hendikepeve është i ndaluar me ligj; mirëpo, kishte diskriminim të personave të paaftësuar në punë, arsim, kujdes shëndetësor dhe në dispozitat e shërbimeve tjera shtetërore. Nuk ekzistojnë ligje ose dispozita me të cilat patjetër do të mundësohet që personat me pengesa në zhvillim të kenë qasje në objekte dhe nuk kishte hyrje të posaçme për personat e hendikepuar.

Sipas një ankete të Ndërmarrjes për studime, konsultime dhe shërbime (BSC ESTEK) vetëm 9% nga 170 firma private kanë intervistuar persona të hendikepuar.

Grupi lobist ndërpartiak parlamentar (IPPLG) për të drejtat e njerëzve me nevoja të posaçmepunonte për zhvillimin dhe promovimin e legjislaturës për të drejtat e personave të hendikepuar. Në muajin marsKuvendi miratoi amandamentet e Ligjit për punësimin e personave të hendikepuar, të cilat më qartë i definojnë të drejtat e të punësuarit dhe obligimet e punëdhënësit.

UNICEF-i punoi me qeverinë në disa projekte të përqëndruara në inkuadrimin e fëmijëve të hendikepuar; megjithatë thuhej se qeveria po rishqyrton mbështetjen e këtyre programeve. Ministria për punë dhe politikë sociale drejtonte 8 qendra ditore për fëmijë të hendikepuar.

Minoritetet nacionale, racore dhe etnike

Sipas rregjistrimit të popullsisë të vitit 2002, 64,18% nga popullata në vend janë maqedon etnik; 25,17% janë shqipatrë etnik; 3,85% turq etnik; 2,66% romë etnik; 1,78 % sërb etnik; 0,84 % boshnjak etnik dhe 0,49% janë vlleh etnik.

Marrëdhëniet ndëretnike vazhduan të jenë të tendosura dhe kjo ishte e dukshme gjatë tërë vitit. Gjatë fushatës për referendumin , kufijtë e ri komunal shpesh quheshin "ndarje teritoriale" duke tërhequr vëmendje kah numri i zmadhuar i komunave me shumicë shqiptare. Në organizimet për referendumin shpesh përdorej retorikë nacionaliste edhepse këto ngjarje ishin kryesisht të qeta. Me 4 gusht një kolonë veturash në përkrahje të referendumit kaloi nëpër vendanimin e Çairit në Shkup dhe thuhej se shqiptarët etnik gjuajtën me gurrë pas veturave.

Me 26 gusht shqiptarë etnik, banorë te fshatit Çelopek protestuan kundër planeve për vendosjen e një pllake përkujtimore për dy maqedonasit etnik që u vranë në motelin Brioni gjatë konfliktit të vitit 2001. Vendi ku gjendej moteli dhe pronësia mbi të ishte temë e zënkave mes fshatarëve shqiptarë etnik dhe maqedonas etnik, dhe mosmarrëveshja fitoi dimenzion etnik.

Tensioni ndëretnik në shkolla mbeti problem. Me 15 nëntor ra poshtë një përpjekje për reintegrimin e një shkolle teknike në Kumanovë pasi që nxënësit shqiptarë ethnik që duhej të kthehen thuanin se keqtrajtohen nga nxënësit maqedonas ethnik dhe u kthyen në shkolla të ndara. Me 29 nëntor nxënësit shqiptarë etnik dhe maqedonas etnik u ndëshën në shkollën e mesme Niko Nestor në Strugë. Pas incidentit nxënësit dhe prindët filluan "grevë" duke thënë se druajnë për sigurinë e tyre dhe se marrëdhëniet ndëretnike në shkollë ishin të shkatëruara.

Nxënësit të grupeve të ndryshme etnike shpesh mësonin në ndërrime të ndara, ose në ndërtesa krejtësisht të ndara, dhe kjo shpesh ishte për shkak të kërkesave të prindëve. Në Kumanovë, qytet që ishte posaçërisht i goditur nga kriza e 22001, nxënësit maqedonas, shqiptarë dhe sërb ethnik vazhduan të mësojnë veçmas duke kontribuar për ndarje më të madhe. Në Shemshovë prindët e nxënësve maqedonas etnik refuzonin të dërgojnë fëmijët e tyre në shkolla lokale të përziera dhe i dërgonin në shkolla monoetnike në fshatrat e afërta Jegunovc dhe Zillcë. Në Çelopek nxënësit shqiptarë dhe maqedonas shkonin në shkolla me autobusë të ndarë, ndërsa prindët Maqedonas ankoheshin se fëmijët e tyre mësojnë në klasa më kushte nën standard. Kushtet e vështira në shkolla e rritën tensionin.

Gjatë vitit kishte incidente të dhunës sociale dhe diskriminimit të romëve. Kishte raporte të besueshme të rasteve të dhunës policore ndaj romëve, mes tjerash edhe rrahje në momentin e arrestimit dhe gjatë paraburgimit.(shiko Pjesën 1.c)

Të gjithë qytetarët janë të barabartë para ligjit dhe Marrëveshjes kornizë; megjithatë tensionimi ndëretnik dhe paragjykimet mbetën problem dhe disa institucione qeveritare

diskriminonin në bazë të përkatësisë etnike. Komuniteti shqiptar ishte i shqetësuar për shkak të progresit të ngadalshëm në arritjen e përfaqësimit të barabartë në ministritë e qeverisë, derisa maqedonasit etnik shpesh pohonin se janë objekt i përjashtimeve nga puna për zvogëlim të numrit të punëtorëve, pa marr parasysh suksesin e treguar në punë. Procesi i ndryshimit të ligjeve që dalin nga marrëveshja kornizë ishte i ngadalshëm, ndërsa shqiptarët etnik e në veçanti romët edhe më tej vazhduan të ankohen nga diskriminimi i përgjithshëm.

Disa shqipatarë dhe romë etnik u ankuan se për shkak të diskriminimit ndaj tyre lidhur me vendimet për shtetësi atyre praktikisht u është marë e drejta për votim(shiko Pjesën 2.ç).

Edhe pse kishte progres, pjesmarrja e pamjaftueshme e shqiptarëve etnik në ushtri dhe polici imbeti problem (shiko Pjesën 1. ç). Në prill filloi trajnimi një-vjeçar i 345 policëve nga bashkësitë etnike që nuk i takojnë shumicës. Trajnimi përfshinte 280 policë shqiptar etnik, 40 maqedonas etnik dhe 25 prej etnive tjera të përfaqësuara në vend.

Ushtria vazhdoi përpjekjet për rekrutim dhe mbajtje të pjesëtarëve të pakicave duke vendosur numër më të madh të rekrutuesve në teren; duke inkuadruar nënoficerë nëpërmjet akademisë për nënoficerë ku pakicat përfaqësojnë më shumë se gjysmën e çdo klase të diplomuar; dhe duke rekrutuar aktivisht shqiptarë etnik të specializuar në fushën e medicinës dhe teknikës.

Sipas amandamenteve kushtetuese që dalin nga Marrëveshja kornizë, gjuha shqipe njihet si gjuhë e dytë zyrtare në vendet ku më shumë se 20% të popullatës e flasin këtë gjuhë. Sipas Marrëveshjes kornizë gjuha shqipe për herë të parë zyrtarisht përdoret në Kuvend në tetor të vitit 2002 nga ana e deputetëve të ri të zgjedhur në vitin 2002, me përkthim në gjuhën maqedone për maqedonasit etnik dhe për të tjerët. Në pjesët ku minoritetet etnike përbëjnë mbi 20% të popullatës, qytetarët kishin të drejtë të komunikojnë me zyrat lokale të qeverisënë gjuhën e pakicës, të pranojnë përgjigje dhe dokumente personale po në atë gjuhë; megjithatë, në praktikë kjo nuk ndodhte gjithmonë. Sipas ligjit, të akuzuarit për krim kanë të drejtë për përkthim në llogari të shtetit të të gjitha proceseve të rëndësishme gjyqsore dhe të dokumenteve; mirëpo kjo në praktikë nuk ndodhte.

Me marrëveshjen kornizë grupeve të pakicave etnike u lejohet që në objektet publike lokale të komunave ku ata përbëjnë shumicë lokale të ngrejnë simbole nacionale paralelisht me simbolet e Republikës së Maqedonisë.
Me kushtetutë garantohet ndjekja e mësimit në arsimin fillor dhe të mesëm në gjuhët e pakicave etnike, dhe arsim fillor ishte në dispozicion në ghuhën maqedone, shqipe, turke dhe sërbe. Numri i nxënësve të pakicave etnike që vijonin shkollimin e mesëm në gjuhën amtare vazhdimisht rritej; megjithatë shqiptarët etnik u ankuan se ndarja e resurseve arsimore publike nuk ishte në proporcion me përfaqësimin e grupeve etnike në popullsi.

Pakicat etnike edhe më tej ngelën të përfaqësuara jomjaftueshëm në nivelin universitar, edhe pse u arrit përparim në rritjen e numrit të studentëve në rradhët e pakicave. Në janar Kuvendi miratoi ligj duke njohur zyrtarisht Univerzitetin e Tetovës si universitët në

gjuhën shqipe të finansuar nga shteti. Ky ishte një hap i madh para kah plotësimi i kërkesave të Marrëveshjes kornizë për finansim shtetëror të arsimit univerzitar në gjuhën që e flasin mbi 20% të popullsisë. Univerziteti i Tetovës zyrtarisht filloi me punë në tetor me afër 1.500 studentë, përfshirë 40 maqedonas etnik.

Turqit etnik poashtu ankoheshin nga diskriminimi qeveritar, shoqëror dhe kulturor. Shqetësimet e tyre kryesore përqëndroheshin në numrin e pamjaftueshëm të komunave me shumicë turke në propozimin e ri për ndarje të komunave si dhe për përfshirjen e pamjaftueshme të gjuhës turke në arsim dhe në media.

Romët kishin nivel më të lart të papunësisë, të ardhura më të ulta familjare dhe personale, ishin më pak të arsimuar, dhe kishin nivel më lart të natalitetit dhe mortalitetit nga të gjitha grupet tjera etnike në vend. Qeveria bëri shumë pak duke i marë parasysh shërbimet sociale të romëve. Sipas të dhënave nga regjistrimi i vitit 2002, romët përbëjnë 2,66 % të popullatës, por liderët romë pohonin se numri i vërtetë i romëve është më i madh 3 deri 4 %, për shkak të problemeve të numrimit të popullatës rome.

Në vitin 1999 rreth 6.000 romë ikën nga Kosova dhe u vendosën në vend si pasojë e konfliktit të Kosovës dhe armiqësisë nga ana shqiptarëve etnik në Kosovë. Deri në fund të vitit në vend ngelën 2.239 nga këta refugjatë romë. Prania e këtyre refugjatëve romë nuk ishte e mirëseardhur në mesin e shqiptarëve etnik në vend, të cilët në masë të madhe tregonin armiqësi kah romët (shiko Pjesën 2. ç). Edhe maqedonët etnik treguan iritim për shkak të romëve të ardhur, prej të cilëve një numër i madh u vendosën në Shkup e disa prej tyre shkonin në udhëkryqe të mëdha për të lypsur, të pastrojnë dritare të automjeteve ose të shesin imtësira. Romët ishin shpesh objekt i keqtrajtimit dhe abuzimit verbal, si për shembull sharjet etnike.

Abuzimet dhe diskriminimet tjera shoqërore

Në vitin 1996 homoseksualizmi u dekriminalizua; megjithatë, edhepse paragjykimet shoqërore ndaj homoseksualëve ekzistonin, gjatë vitit nuk kishte raporte për incidente të dhunshme ndaj tyre. Në qershor OJQ Qendra për të drejta civile dhe të njeriut e sfidoi Ligjin për kryerje të ushtrisë dhe e quajti jokushtetutar, duke thënë se ai diskriminon në bazë të orientimit seksual.

Pjesa 6 Të drejtat e punëtorëve

a) E drejta e shoqërimit

Kushtetuta e garanton të drejtën për formimin e sindikatave dhe pjesëmarrjen, ndërsa qeveria kryesisht i respektonte këto të drejta në praktikë.

Ministria për pune dhe politikë sociale është përgjegjëse për regjistrimin e sindikatave të pavarura. Sipas ligjit të gjitha sindikatat e pavarura mund të regjistrohen. Edhe pse disa sindikata të pavarura janë regjistruar, disa hasën në pengesa; për shembull, u është thënë

se vetëm sindikatat e regjistruara në Lidhjen e sindikatave në Maqedoni (LSM) mund të regjistrohen me ligj. Sindikata përfshinte më tepër se 50% nga fuqia legale punëtore, dhe sindikatat ishin veçanërisht të fortë në industrinë e tekstilit dhe sektorin publik.
Mes punëtorëve rritej interesi për formimin e sindikatave jasht LSM-së. Në vitet e fundit u formuan disa sindikata të reja, mes të cilave edhe e gazetarëve, policëve dhe bujqëve.

LSM përfshinte rreth 17 sindikata autonome të organizuara në pajtim me sektorët qeveritar ose industrial. Anëtarësimi ishte në baza vullnetare dhe anëtarët që vullnetarisht e paguanin anëtarësimin përbënin pothuajse 75% nga fuqia punëtore e përgjithshme. Anëtarja më e madhe e LSM-së, SONK (Sindikata e mësuesve), i suspendoi pagesat për shkak të mosmarrveshjeve me kryetarin e LSM-së.

LSM është e pavarur nga qeveria dhe të gjitha degët janë pjesë e LSM-së. Kryetari i LSM-së zakonisht ka lidhje të afërta me zyrtarët qeveritar.

Diskriminimi kundër sindikatave është i ndaluar me ligj; mirëpo, ajo ekzistonte në praktikë. Punëtorët në kompani private ndonjëherë largoheshin nga puna për shkak të pjesmarjes në aktivitetet e sindikatave. Për shkak të ngadalësisë së sistemit gjyqësor, ndonjëherë kalonin 2 deri 3 vjet derisa ata legalisht të kthehen në punë.

Punëdhënësit ndonjëherë involvoheshin në punët e brendshme të sindikatave. Shumë shpesh ata dominonin në fushatat zgjedhore të sindikatave ose kishin kandidatë të tyre në zgjedhjet. Si pasojë, punëtorët ndonjëherë kishin frikë të kandidohen dhe zgjedhjet në sindikata nuk ishin gjithmonë të drejta dhe të lira.

b) E drejta për organizim dhe marrëveshje kolektive

Me kushtetutë në mënyrë implicite pranohen të drejtat e punëtorëve për marrëveshje kolektive dhe shumë sindikata degë ose lokale kanë marrëveshje kolektive. Mirëpo, koncepti i marrëveshjeve kolektive mbeti në zanafillë ndërsa shumë marrëveshje nuk u azhuruan në pajtim me ndryshimet në shoqëri dhe në vendin e punës. Ishte arritur marrëveshje kolektive, por në rrethanat e dobëta ekonomike në vend punëtorët kishin shumë pak mundësi praktike për negociata. Marrëveshjet kolektive bëheshin mes sindikatave dhe Ministrisë për punë dhe politikë sociale.

LSM ishte partneri kryesor i qeverisë për negociata në çështje të punës, si edhe Oda Ekonomike. LSM bëri dy marrëveshje kolektive në nivel shtetëror me qeverinë, të cilat kishin të bëjnë me sektorin publik dhe privat. Sindikatat degë në nivel shtetëror bënin marrëveshje direkt me Dhomën e Tregtisë dhe në nicel lokal me çdo kompani ku kishin anëtarë .

Nuk ekzistojnë zona për përpunim për eksport.

c) Ndalesë për punë nën dhunë ose të detyruar

Puna nën dhunë ose e obliguar është e ndaluara me ligj, e kjo vlen edhe për fëmijët; mirëpo, kishte raporte për praktikë (shiko Pjësën 5, Tregëtia me njerëz dhe 6. ç.).

Ç) Ndalesë për punë për fëmijë dhe mosha minimale për punësim

Mosha minimale për punësim është 15 vjet, dhe 17 vjet për punë që llogaritet e rrezikshme. Të miturit e punësuar janë posaçërisht të mbrojtur me ligj, sipas të cilit personat e mitur nuk guxojnë të punësohen në vende pune që e keqësojnë shëndetin dhe moralin e tyre.

Gjatë vitit u zmadhua numri i raporteve për thyerje të ligjeve për punë për fëmijë, dhe puna e fëmijëve përdorej në "ekonominë gri" (përfshirë lypjen në rrugë, dhe shitjen e cigareve e imtësirave në tregjet e hapura, në rrugë dhe në bare apo restorante, ndonjëherë edhe gjatë natës) dhe në bizneset e vogla jolegale. Dënimet për këtë thyerje, nëse kishte dënime, ishin vetëm simbolike ashtu që fëmijët mbetën të ekspozuar në eksploatim. Legalisht fëmijët nuk guxonin të punojnë në orët e natës, ose më shumë se 40 orë në javë. Ministria për punë dhe politikë sociale ishte e ngarkuar për sjelljen e ligjeve me të cilat rregullohet punësimi i fëmijëve.

Përpjekjet për eliminimin e keqpërdorimit të mundit të fëmijëve janë në masë të madhe joefikase, kurse gjatë vitit thyerja e ligjeve për fuqinë punëtore të fëmijëve u shpeshtua. Edhe pse ekzistonte infrastruktura e nevojshme ligjore, politika dhe ligjet pamjaftueshëm implementoheshin në praktikë dhe nuk bëhej mjaft për ngritjen e ndërgjegjes së opinionit lidhur me keqpërdorimin e fuqisë punëtore të fëmijëve. Sektori i organizatave joqeveritare ishte aktiv në organizimin e punëtorive për të drejtat e fëmijëve. Kishte disa programe dhe projekte për parandalimtë punës së fëmijëve siç është Projekti për fëmijë nëpër rrugë, në suaza të së cilit ishin të organizuar strehimore për fëmijë të braktisur, si dhe Qendra tranzitore pranë Ministrisë për punë të brendshme për gra dhe fëmijë të involvuar në prostitucion.

d) Kushte të pranueshme për punë

Rroga mesatare mujore arrinte rreth 244 dollarë amerikan (12.182 denarë). Rroga minimale dallon nga sektori në sektor; mirëpo, rroga mesatare e punëtorëve dhe familjeve të tyre nuk ishte e mjaftueshme për standard të denjë jetësor. Shumica punonin punë plotësuese, shpesh në ekonominë gri. Enti shtetëror për statistikë vlerësoi se 30,2 % e popullatës jeton nën vijën e varfërisë.

Në vend ekziston punë 40 orëshe zyrtare javore me minimum periudhë 24 orëshe për pushim dhe benificione për pushim vjetor dhe për pushim mjeksor. Sipas marrëveshjes kolektive, të punësuarit kanë të drejtë për punë jasht orarit prej 35% nga pagat e rregullta dhe nuk guxojnë të punojnë më shumë se 10 orë pas orarit në javë. Sipas rregullave dhe dispozitave për marëdhënie pune, i punësuari ka të drejtë në 18 deri 26 ditë pune pushim vjetor të paguar, duke mos llogaritur fundjavët. Mirëpo, për shkak të papunësisë së madhe dhe gjendjes së rëndë ekonomike shumë të punësuar pranuan kushte pune që nuk

janë në përputhshmëri me ligjin. Posaçërisht dyqanet e vogla shpesh i detyrojnë punëtorët të punojnë shumë më tepër nga kufiri ligjor.

Me kushtetutë janë nënvizuar kushte të sigurta të punës, kompensim për paaftësi të përkohshme për punë dhe benificione për pushim. Edhe pse ekzistojnë rregulla dhe dispozita për sigurinë e të punësuarve, Ministria për punë dhe politikë sociale ato nuk i zbatonte rreptësisht. Nëse të punësuarit kanë probleme me sigurinë e tyre në vendin e punës ata kanë të drejtë të largohen pa e rrezikuar vendin e punës; megjithatë, në praktikë punëdhënësit jo çdoherë e kanë respektuar këtë të drejtë.